

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI**

**GÖRDES HALILARININ RENK MOTİF VE DESEN
ÖZELLİKLERİNDE GÖRÜLEN DEĞİŞİM VE NEDENLERİ**

TUĞÇE SUVACI

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç. Dr. Sema ETİKAN

ISPARTA, 2014

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANATDALI

Bu tez 13/11/2014 Tarihinde Aşağıdaki Jüri Üyeleri Tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu ile Kabul Edilmiştir.

DANIŞMAN

Doç. Dr. Sema Etikan

İmza: .....

ÜYE

Prof. Dr. Zeynep Erdoğan

İmza: .....

ÜYE

Doç. Dr. Filiz N.Ölmez

İmza: .....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

İmza/ye Mühür

.....

Doç. Dr. Abdullah Şevki Duymaz
SDÜ Güzel Sanatlar Enstitü Müdürü

Bu çalışma Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından desteklenmiştir.

Proje No: 3909-YL1-14

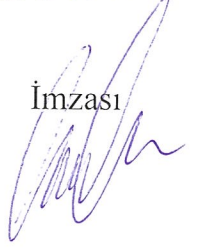
T. C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları aldığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim (08/12/2014).

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

TÜGŞE SUVACI

İmzası

SUNUŞ

Bana bu çalıŐmayı yapma olanağı sağlayan danışman hocam Sayın Doç. Dr. Sema ETİKAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)'a, desteklerini esirgemeyen Araştırma Görevlisi Sayın Hande KILIÇARSLAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)'a, 3909-YL1-14 nolu proje ile finansal destek sağlayan Süleyman Demirel Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimine,Sayın Zöhre AYGAR'a yöre araŐtırması sırasında yardımlarını esirgemeyen Sayın İsmail ATABEY'e maddi manevi yardım ve desteğini esirgemeyen babam Sayın Emin M. SUVACI'ya, annem Sayın Tülin SUVACI ve kardeŐim Sayın Erdem SUVACI'ya Manisa Belediyesi çalıŐanlarına,ve evlerini aan, sorularımıza cevap veren dokumacılaras sonsuz teŐekkürlerimi sunarım.

Tuğçe SUVACI

2014

ÖZET

Gördes Halılarının Bazı Teknik Özellikleri ile Renk Motif ve Desen Özellikleri

Tuğçe SUVACI

Süleyman Demirel Üniversitesi,

Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı,

Yüksek Lisans Tezi,

Sayfa:88

Danışman: Doç.Dr. Sema ETİKAN

Gördes yöresinde halıcılık, 17. yüzyılda ortaya çıkarak yayılmaya başlamış ve yöre ilerleyen zamanlarda Anadolu'nun önemli halı merkezlerinden birisi haline gelmiştir. Kendine özgü renk, motif ve desen özellikleriyle Anadolu-Türk halıları arasında farklı bir yeri olan Gördes halıları renk desen ve motif bakımından oldukça zengin çeşitlere sahiptir. Fakat son zamanlarda geleneksel dokumacılığımızın yaşadığı değişim yöre halılarında da görülmektedir. Daha çok ticari kaygıların sonucunda yaşanan bu değişim Gördes halılarında renk motif ve desen özelliklerinde kendisini belli etmektedir. Bu çalışmada da son yıllarda Gördes halılarında yaşanan değişimin belirlenmesi ve belgelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma sürecinde, ilçe merkezinde yer alan Güneşli Mahallesi ile Doğanpınar, Deliçoban, Şeyhyayla, Köseler ve Dalkır köylerine ziyaretler yapılmış ve dokumacılarla karşılıklı görüşülerek yöre halıcılığı ile ilgili bilgiye ve halı örneklerine ulaşılmıştır. Bununla birlikte Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, Manisa Kültür Evine ve İlçe merkezinde bulunan el dokuması halı satış mağazalarına aynı amaçla ziyaretlerde bulunulmuştur. Ayrıca T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının "Türk El Dokuması Halı Kataloğu" 'nda bulunan Gördes halıları da araştırma kapsamında incelenmiştir. Belirgin değişimin 1990 yılı ve sonrasında başladığı tespit edilmiş ve bu tarihten sonra dokunmuş halılar günümüz halıları olarak değerlendirmeye alınarak geleneksel halılar ile günümüz halıları arasındaki değişim belirlenmiştir. Yapılan araştırma sonucunda yörede dokumada kullanılan ipliklerin bitkisel boyalarla boyanmasının giderek azalması ve yapay boyaların bu amaçla kullanımının yaygınlaşması sonucunda renklerde önemli bir değişim yaşandığı gözlenmiştir. Bununla birlikte Gördes halısı dokumacılığının azaldığı, bu geleneksel halıların yerini de daha çok ticari amaçlı dokunan ve desen adı olarak "Kırkyama" ile "Şal" olarak isimlendirilen halıların aldığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Gördes, dokumacılık, halı

ABSTRACT

Some of Gordes Carpet Specifications and Color Motif and Pattern

Tuğçe SUVACI

Suleyman Demirel University

Fine Arts Institute

Department of Traditional Turkish Arts, Master of Art Thesis,

Pages:88

Adviser: Assoc. Prof. Dr. Sema ETİKAN

Carpeting in Gordes region, it started to spread revealing the 17th century, later time, this region has become one of the important centers of Anatolia. Itself-specific colors, designs and patterns with the Anatolian-Turkish rugs feature a different location between the golden state is quite rich in terms of colors with various patterns and motifs. But recently lived in our traditional weaving portation is seen as nomads state of change. These changes result from the living rather to commercial concerns of Gordes is already in itself a certain motifs and designs in color properties. In this study to determine the state of Gordes carpets are targeted to be documented the changes and lives of the last years. In the research period, located Günesli in the province of central neighborhood with nature Doğanpınar, Deliçoban, Seyhyayla, Kösel and Dalkır is made to visits to villages, and the mutual consultation and local knowledge about the state of carpets are the samples were reached. However, Manisa Turkish Culture and Tourism Ministry's Turkish Hand Woven Carpet Catalog of tissue located in the state of Gordes has been examined in the research scope. The significant change has been established that begins on or after 1990, and after this date, woven carpets were evaluated as contemporary rugs and was determined variation between contemporary rugs with traditional carpets. Based on the results of research, decrease of yarn dyed with vegetable dyes used in the textile area and the artificial dye were observed that there is a substantial change in color as a result of widespread use for this purpose. However, a decrease in Gordes carpet weaving, the traditional woven carpets in place for more commercial and the pattern is called "Kırkyama" and "Şal" was determined to get the carpet as named.

Key words: Gordes, weaving, carpet

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vii
1. GİRİŞ	1
1.1.Manisa ili ve Gördes İlçesi.....	3
2.KURAMSAL TEMELLER.....	8
2.1.El Dokuması Halıcılığın Tarihçesi.....	8
2.2.1 Kullanılan Araç Gereçler	13
3. KAYNAK ÖZETLERİ	16
4.MATERYAL VE YÖNTEM	20
4.1.Materyal	20
4.2 Yöntem.....	20
5. BULGULAR.....	22
5.1. Gördes Halıları	22
5.1.1. Gördes Halılarının Dokunmasında Kullanılan Tezgah ve Diğer Gereçler.....	22
5.1.2. Dokuma Tekniği.....	24
5.1.2.1. İplik Hazırlama ve Boyama İşlemleri	24
5.1.2.2. Desen Hazırlama	26
5.1.2.3. Çözümlü Çözme	27
5.1.2.4. Gücü Bağlama	28
5.1.2.5. Çiti ve Kilim Örne.....	29

5.1.2.6. Düğüm Atma	29
5.1.2.7. Bitirme İşlemleri	30
5.1.3. Geleneksel Gördes Halılarının Renk, Motif ve Desen Özelliği	30
5.2..Gördes Halılarının Tarihsel Süreçte Yaşadığı Değişim ve Günümüzdeki Durumu	55
6.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	74
KAYNAKÇA	76

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Gördes Haritası (http://www.manisa.gov.tr , [17.06.2014]).	4
Şekil 2. Pazırık Halısı (Aslanapa, 2005:17)	8
Şekil 3. Sarmalı Tezgah (Şeyhyayla köyü-2014) (Suvacı, 2014)	22
Şekil 4. Kirkit ve bıçak (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)	23
Şekil 5. Halı makası (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)	23
Şekil 6.Desen örneği (Şeyhyayla köyü-2014) (Suvacı,2014)	26
Şekil 7.Şal halı desen örneği (Güneşli Mahallesi-2014) (Suvacı 2014)	27
Şekil8.Çözü çözüme aleti (Güneşli Mahallesi-2014) (Suvacı,2014)	28
Şekil 12.Kız (sinekli) Gördes ve yüzey şeması, (Anonim 1992b)	34
Şekil 13.Göbekli Gördes ve yüzey şeması (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)	35
Şekil 14.Göbekli Gördes ve yüzey şeması (Gördes Kültür Evi) (Suvacı 2014)	36
Şekil 15 .Göbekli Gördes ve yüzey şeması (Gördes Kültür Evi) (Suvacı 2014)	37
Şekil 17.Mihraplı Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992e)	39
Şekil 18.Mihraplı Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992e)	40
Şekil 19. Mihraplı Gördes (Hayat ağaçlı) ve yüzey şeması (Gördes Kültür Evi-2014) (Suvacı 2014)	41
Şekil 22. Mihraplı Gördes ve yüzey şeması (Anonim2009)	44
Şekil 23.Elmalı Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992b)	45
Şekil 24.Avizeli Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992b)	46
Şekil 25.Avizeli Gördes ve yüzey şeması (Gördes Kültür Evi-2014) (Suvacı 2014)	47
Şekil 26.Avizeli (kandilli) Gördes ve yüzey şeması (Anonim2009)	48

Şekil 27 . Çakıroğlu Gördes ve yüzey şeması (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı 2014)	49
Şekil 28. Sütunlu (Marpuçlu) Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992b)	51
Şekil 29. Sütunlu (Marpuçlu) Gördes ve yüzey şeması (Anonim2009)	52
Şekil 30 . Sütunlu (Marpuçlu) Gördes ve yüzey şeması (Anonim2009)	53
Şekil 31. Gördes Halısı ve yüzey şeması (Anonim2009)	54
Şekil 32. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	57
Şekil 33. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	57
Şekil 34. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	58
Şekil 35. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	58
Şekil 36. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	59
Şekil 37. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	59
Şekil 38. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	60
Şekil 39. Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	61
Şekil 40. Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	62
Şekil 40a. Hayat ağacı motifi (Suvacı, 2014)	62
Şekil 40b. Yıldız motifi (Suvacı, 2014)	62

Şekil 42. Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	64
Şekil 42a. Akrep motifi (Suvacı, 2014)	64
Şekil 43. Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	65
Şekil 43a. Elibelinde motifi (Suvacı, 2014) (Suvacı, 2014)	65
Şekil 44. Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	66
Şekil 45. Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)	67
Şekil 46. Kız Gördes ve yüzey şeması (Doğanpınar köyü-2014) (Suvacı, 2014)	68
Şekil47. Kız Gördes ve yüzey şeması (Doğanpınar köyü-2014) (Suvacı, 2014)	69
Şekil 48. Kız gördes ve yüzey şeması (Doğanpınar köyü-2014) (Suvacı, 2014)	70
Şekil49. Manzaralı Gördes ve yüzey şeması (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)	71
Şekil 50. Sütunlu (Marpuçlu) Gördes ve yüzey şeması (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)	72
Şekil51. Gördes Halısı ve yüzey şeması (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)	73

1. GİRİŞ

El sanatları, var oldukları toplumun duygu, düşünce ve kültürel özelliklerini yansıtan önemli öğelerdir. El dokuması halıcılık da, el sanatları içerisinde önemli yeri olan ve Altay Dağlarının eteklerinde bulunan kurganlardan çıkarılan Pazırık halısı ile başlayıp değerini yitirmeden günümüze kadar gelmiştir.

El sanatları “Belli bir geçmişe sahip, kuşaktan kuşağa günümüze kadar gelen, görsel ve sanatsal değere sahip, el ile belli bir üretim tekniği kullanılarak veya tesis, sermaye gerektiren, ticari yada bireysel amaçlı turistik ve otantik kullanım ve hatıra eşyası üretimine dayalı uğraşlar” olarak tanımlanmaktadır (Ölmez ve Etikan, 2008:381).

El sanatları insanların gereksinimlerini karşılayacak uğraşlar şeklinde ortaya çıkmış, yaşayış özellikleri ve iklim koşullarına uygun gelişmeler göstererek, belirli kültürlerin özelliklerini yansıtır hale gelmiştir. Fakat halı, teknolojik gelişmeler karşısında, yaygın olarak yapıldıkları dönemlerdeki ekonomik geçerliliklerini ve çok kolaylaşan, yaygınlaşan kültür alışverişleri karşısında da geleneksel özelliklerini yitirmiştir (Aytaç, 1997: 1).

El dokuması halıcık, kurganlardan çıkarılan Pazırık halısı ile başlayıp, değerini yitirmeden günümüze kadar gelen önemli el sanatlarımızdandır. Günümüzde hala Uşak, Milas, Bergama, Ayvacık, Hakkari, Van, Kırşehir, Sivas, Demirci, Kula, ve Gördes’te el dokuması halıcılık yapılmaktadır. Manisa’da el dokuması halıcılığın yapıldığı bu önemli merkezlerden birisidir. Manisa merkez, Kula, Yuntdağı ve köyleri, Demirci, Gördes ilçeleri halen halıcılıkla uğraşmaktadır. Gördes ilçesi de bu önemli halı merkezlerimizdendir.

Manisa merkeze 107 kilometre uzaklıktaki Gördes, doğudan Demirci, güneyden Salihli ve kuzeyden Balıkesir ile komşudur. Gelişmiş kent merkezlerinin arasında kalan ilçenin yarısı ormanlarla kaplıdır. Gördes ilçesinin ne zaman kurulduğu ve ilçenin adının nereden geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Evliya Çelebi Gördes’ten “Gördes şehrinde “Körütöz” olarak söz eder. Halk arasında ise, bölgeye yerleşen “Kördost” adlı göçebelerin adının zamanla Gördes’e dönüştüğü ve bölgenin isminin buradan geldiği anlatılmaktadır (Anonim,2013:137).

Türk düğümüne ismini veren Gördes yöresi Anadolu'nun önemli dokuma merkezlerindedir.

Gördes kendine özgü özellikler taşıyan halılarıyla ünlüdür. Anadolu Türk halılarının düğüm tekniğine isim veren Gördes halıları 17. Yüzyıldan itibaren yayılmaya başlamış ve Gördes, Batı Anadolu'nun önemli halı merkezlerinden biri haline gelmiştir (Anonim,2013:137). Gördes halısı, T.C. Türk Patent Enstitüsü'nden 01.09.1996 tarihinde Coğrafi İşaret Tescil Belgesi almıştır (Anonim, 1996).

Araştırmanın konusu, Gördes halılarının renk motif desen özelliklerinde görülen değişimin incelenmesidir. Gördes halıları renk desen ve motif bakımından oldukça zengin çeşitlere sahiptir. Fakat son zamanlarda geleneksel dokumacılığımızın zaman içerisinde yaşadığı değişim ve değişime sebep olan faktörler gözden kaçmamaktadır. Çalışmada, yaşanan değişimin araştırılması amaçlanmıştır. Bu belirleme ve belgeleme çalışması bir sonraki aşamada yapılabilecek olan yöre dokumacılığının canlandırılması ve geliştirilmesi açısından bir ön çalışma olarak da önemlidir.

Araştırma sürecinde, ilçe merkezinde yer alan Güneşli Mahallesi ile Doğanpınar, Deliçoban, Şeyhyayla, Kösel ve Dalkır köylerine ziyaretler yapılmış ve dokumacılarla karşılıklı görüşülerek yöre halıcılığı ile ilgili bilgiye ve halı örneklerine ulaşılmıştır. Bununla birlikte Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğüne, Manisa Kültür Evine ve İlçe merkezinde bulunan el dokuması halı satış mağazalarına da aynı amaçla ziyaretlerde bulunulmuştur. Ayrıca T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının "Türk El Dokuması Halı Kataloğu" ile literatürde yer alan geleneksel Gördes halıları da araştırma kapsamında incelenmiştir.

Araştırma sonucunda, Güneşli kasabasında1, Deliçoban köyünde 6, Doğanpınar köyünde 2, el dokuması halı satış mağazalarında 14, Gördes Kültür Evinde 4 ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Türk El Dokuması Halı Kataloğundan 8 ve bu konu ile ilgili diğer literatürde 7, olmak üzere toplam 42 adet Gördes halısı incelenmiştir.

Bulunan örneklerin teknik özelliklerini belirlemek amaçlı Gördes Kültür Evi, el dokuması halı satış mağazaları, Güneşli kasabası, Şeyhyayla ve Deliçoban Doğanpınar köylerinde örneklerin, en boy ölçümleri ve dm² deki düğüm sayıları

tespit edilmiştir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Türk El Dokuması Halı Kataloğunda yer alan halı örneklerinin fotoğrafları ve teknik bilgileri örnekler dahilinde verilmiştir.

Geleneksel Gördes halılarının renk, motif ve desen özelliklerinin belirlenmesinde, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Türk El Dokuması Halı Kataloğunda yer verilen Gördes halıları, Manisa İl Kültür ve Turizm Bakanlığından edinilen literatür, Gördes bölgesinde yapılan araştırma sırasında benzer geleneksel özellik taşıyan Gördes halıları ve konu ile ilgili diğer literatür temel alınmıştır. Gördes halılarının renk, motif ve desen özelliklerinde, yakın tarihte görülen en belirgin değişim 1990 yılı ve sonrası dokunan örneklerde tespit edilmiştir. Bu tarihten sonra dokunan halılar günümüz halıları olarak değerlendirilmiştir. Günümüz Gördes halıları, geleneksel Gördes halıları ile karşılaştırılmış olup renk, motif ve desen özelliklerinde görülen değişim tespit edilmiştir.

Yöreeye yapılan ziyaretlerde, el dokuması halıcılık ile uğraşan kişiler ve dokumacılarla karşılıklı görüşmeler yapılmış, halı dokunurken kullanılan araç ve gereçler, dokuma tekniği ve günümüz Gördes halıcılığı konusunda bilgi edinilmiş ve fotoğraflarla belgelenmiştir.

Gördes yöresi halıları ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar da vardır fakat günümüzde yapılmış Gördes halılarının, renk, motif ve desen özelliklerinde görülen değişimi inceleyen orijinal ve bilimsel araştırma niteliği taşıyan bir çalışmanın yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bu nedenle Gördes halılarının, geçmişten günümüze gelişimi boyunca, hammadde ve hammaddelerin hazırlanma biçimi, dokuma tekniği, renk, motif ve desen özellikleri bakımından yaşadığı tarihsel değişimin ortaya konulması bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

1.1.Manisa ili ve Gördes İlçesi

Manisa, Batı Anadolu'nun denize kıyısı bulunmayan fakat kıyıya en yakın ilidir. 27 08' ve 29 05' doğu boylamları ile 38 04' ve 39 58' kuzey enlemleri arasında yer alır. Doğudan Uşak ve Kütahya, Batıdan İzmir, Kuzeyden Balıkesir, Güneyden Aydın, Güneydoğudan Denizli illeri ile çevrilidir. Yüzölçümü 13.810 km²'dir.

Yükselti ise 50 metre ile 850 metre arasında değişmektedir. İl merkezinden doğuya gidildikçe yükselti artmaktadır (<http://www.manisa.bel.tr>, [17.06.2014]).

Manisa'da arazinin ana çizgilerini, doğu-batı doğrultusunda uzanan ve kuzey-güney ve güneydoğu- kuzeybatı doğrultularına çatallanan oluk şekilli çukurlar oluşturmaktadır. Bunlardan Gediz ovası Manisa ilinin Ege Bölümünü boydan boya yarmakta, Akhisar ve Alaşehir kollarıyla da İç Batı Anadolu'nun il sınırları içindeki kenarı boyunca uzanmaktadır. Bu kenarın doğusunda ise il topraklarının önemli bir kısmını oluşturan Kula- Gördes platosu yer almaktadır. Ege denizine dikey olarak uzanan dağ sıraları arasındaki il topraklarında, birbirinden kesin çizgilerle ayrılabilen üç değişik yeryüzü şekli vardır. Bunlardan ilki dağlık ve sarp alanlar, ikincisi tepelik ve dalgalı kesimler, üçüncüsü de taban topraklar ve düzlüklerdir (<http://www.manisa.bel.tr>, [17.06.2014]).

Şekil 1. Gördes Haritası (<http://www.manisa.gov.tr>, [17.06.2014]).

Dağlık ve sarp alanlar ilin doğu, güney ve kuzeyinde bulunmaktadır: batıya gidildikçe yükseltisi azalan dağlar, dere ve çaylarla kesilmektedir. Manisa ilinin doğu

kısımları, daha doğusunda yer alan iç Anadolu geniş çanağı ile ege bölümünde yer alan Gediz ve Kumçayı ovaları arasında güneydoğu-kuzeybatı eksenli bir eşikte yer almaktadır. İlin güneyindeki Bozdağlar kuzeye doğru, yani Gediz vadisi üzerine oldukça dik inmektedir. Manisa'da yeryüzü şekillerinin bütün biçimlerine rastlanabilmektedir. Fakat ağırlık il alanının %54,3 ünü kaplayan dağlarıdır. İkinci sırada %27,8 ile platolar ve üçüncü sırada %17,9 ile ovalar yer almaktadır (<http://www.manisa.bel.tr>, [17.06.2014]).

Manisa'da Akdeniz iklimi ile beraber İç Anadolu'nun karasal iklim özellikleri hâkimdir. Ovalar ve ovaları çevreleyen vadilerde karasal nitelikli Akdeniz iklimi görülürken, yüksek dağlık bölgeler ve platolar ile kuzey ve kuzeydoğusundaki dağlar ve platolarda iç Anadolu'nun karasal nitelikli ikliminin etkileri görülür (<http://www.manisa.bel.tr>, [17.06.2014]).

Yaz ayları oldukça sıcak geçer. Manisa merkezde yılda ortalama olarak 162 gün yaz günü olarak tespit edilmiştir. Sıcaklığın sıfırın altına düştüğü yıllık ortalama gün sayısı 26 dır. Yıllık ortalama sıcaklık 17,5°Cdir (<http://www.manisa.bel.tr>, [17.06.2014]).

Batı Anadolu bölgesi, Akdeniz iklim tipinin yağış özelliklerini taşır. Yağışlar genellikle kış aylarında görülürken, yazlar kurak geçer. Yıllık ortalama 82 günü yağışlı geçmektedir. Ortalama yağış miktarı 713.6 kg dır. İl topraklarında yükselti ve yeryüzü şekillerine bağlı olarak iklim şartları değişiklik gösterdiğinden ovalar vadilerde ender görülen kar yağışı dağlık ve yüksek kesimlerde daha fazla gerçekleşmektedir (<http://www.manisa.bel.tr>, [17.06.2014]).

Manisa'nın toprak, iklim ve çevre şartlarındaki farklılık bitki örtüsüne de yansır. Dağ kütlelerinin deniz etkisini kesmesi, Akdeniz iklimi ve karasal iklim bitki türlerinin iç içe bulunmasına neden olmaktadır. Manisa il topraklarının %46 sı orman ve makilerle kaplıdır. Geniş bir alanı kaplayan makiler dağların kuzey ve batı yamaçlarında yer alır. Ormanlar meşe, dişbudak, karaağaç, karaçam, kızılçam, ardıç, ahlât ve çınardan ibarettir. Ormanlar genelde 1000 metre üzerindeki yükseltilerde bulunur. (Bağlar ve zeytinliklerde geniş yer kaplar) İl topraklarının %39,1 i ekili ve dikili arazi, %6,6sı çayır ve meralardan, %8 i tarıma elverişsiz alanlardan oluşur. Son yıllarda yüksek kesimlerdeki doğal bitki örtüsünü olumlu anlamda etkilemek ve

ekonomik fayda sağlamak amacıyla delice zeytin aşılması, menengiçe Antep fıstığı aşılması, ceviz, kestane, fıstık çamı yetiştiriciliği yaygınlaşmaktadır. Manisa’da bitki örtüsü bakımından farklılık gösteren bölgelerin başında Spil Dağı gelmektedir. Dağ üzerindeki Milli parkta 600 civarında bitki çeşidi belirlenmiştir. Manisa il sınırları içinde 4.3 milyon civarında zeytin ağacı ile 56 bin hektara yakın bağlık alan mevcuttur (<http://www.manisa.bel.tr>, [17.06.2014]).

Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TUIK) alınan bilgiye göre 2013 yılında açıklanan sonuçta Manisanın nüfusu 1.346.162’dir (<http://rapor.tuik.gov.tr>, [21.06.2014])

Manisa iline bağlı Gördes ilçesinin ne zaman kurulduğu kesin olarak bilinmemektedir. İlk çağlardan bu yana önemli bir yerleşim bölgesi üzerinde bulunan Gördes Şar Leksiyon’un 1842 tarihinde yazdığı “Küçük Asya” kitapta İyonluların Atina Kralı Kadüz’ün oğlu tarafından kurulduğu yazılmaktadır (Anonim,2013:137).

İlk çağlarda Gördes’e Anadolu’nun birçok yerleşim yerlerinde isim olarak kullanılan “Gördes” denilmekteydi. Bugünkü Gördes Lidya da bir şehir olup daha sonraki devirlerde “Julia Gordes” adını almıştır (Anonim,2013:137).

Gördes ismi yabancı kaynaklarda “Guerdez” olarak geçer. Evliya Çelebi Gördes’ten “Gördes şehri Körütöz” olarak söz eder. Halk arasında ise, bölgeye ilk yerleşen “Kördost” adlı göçebelerin adının zamanla Gördes’e dönüştüğü ve bölgenin isminin buradan geldiği anlatılmaktadır (Anonim,2013:137).

Gördes sırasıyla Persler, Makedonyalılar, Roma İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluklarının egemenliklerinde kalmış 1071 Malazgirt Savaşından kısa bir zaman sonra Türklerin eline geçmiştir. Selçuklu Devleti’nin yıkılmasının ardından Saruhanoğulları beyliğinin sınırları içinde kalmıştır. 1061 yılında Gördes’ten geçen Evliya Çelebi’nin belirttiği gibi; Büyük İskender tarihinden sonra Yankoa kralının Veledi Nakeplerinden Köritöz adlı kralın elinden Saruhan oğlu Yakuphan tarafından fethedilmiştir. Bedesti Ulaş beye daha sonra Yakup Şah’ın kızının nikahı sonrasında çeyiz yoluyla Yıldırım Beyazıt’ın eline dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dahil olmuştur. Gördes Kurtuluş Savaşı sıralarında sürekli savaş sahası olmuş ve ilk defa 15 Temmuz 1920’de Yunan kuvvetleri tarafından istila edildikten sonra, 14 ay kadar Yunan işgalinde kalmış ve 5 Eylül 1922’de kurtarılmıştır.

Kurtuluş Savaşı tarihinde adından en çok söz edilen kişilerde Gördes kızı Makbule hanım ile Ege'de Kuva-yı Milliye teşkilatını kuran Hacı Ethem Büke Gördes'in yetiştirdiği iki önemli kişidir (Anonim,2013:137).

Gördes ilçesi Ege Bölgesinin İç batı Anadolu bölümünde 38°55' kuzey enlemi, 28°18' Doğu boylamı üzerindedir. İlçe Ege bölgesinde, Manisa iline bağlı olup, Manisa'nın kuzeydoğusuna düşmektedir. İlçenin doğusunda Demirci ve Köprübaşı, güneyinde Salihli, batısında Akhisar ve kuzeyinde ise Balıkesir iline bağlı Sındırgı ilçeleriyle komşudur (<http://www.gordes.bel.tr>, [24.06.2014]).

Gördes, deniz seviyesinden 680m yüksekliktedir. İlçe toprakları küçük akarsu vadileriyle yayılmış bir yayla görünümündedir. Yazları kurak ve sıcak, kışları ılık ve yağışlı bir iklimi vardır. Yıllık yağış ortalaması 500-700m³ arasında değişmektedir. Ortalama sıcaklık 11-13°'dir. Ormanlık alanları ilçenin toplam alanında %45 gibi önemli bir yer tutmaktadır. En önemli akasuyu Gördes deresidir (Anonim,2009:4).

2.KURAMSAL TEMELLER

2.1.El Dokuması Halıcılığın Tarihçesi

Halı, elde veya fabrikada eğrilmiş pamuk, yün veya ipek ipliğın tekniğine uygun şekilde halı çözgüsü haline getirilerek halı tezgahına taşınması yada bu ipliklerin tezgah üzerine çözülmesi ve bu çözgülere ilmelerin atılmasıyla ortaya çıkmıştır (Yazıcıoğlu, 1992:22).

Kaynaklar halı ve kalı sözlerinin, Türklerin çeyiz anlayışına gelen kalın, kaling gibi deyişlerden türemiş olabileceğini kabul etmektedir. Ancak Bahaeddin Ögel, “halı ve kalı sözünün bugünkü Türkler arasında yaygın olduğunu, ancak daha önce, yaylacı ve yaylalarda oturan Türkler arasında kullanılmadığını, önceleri, kentli Türkler arasında, sonradan köyler ve yaylalarda da kullanıldığını, bu ismin, şimdi bile tam kullanılmadığı görüşündedir (Deniz, 2000:16).

Halı Türklerde, ilk çağlardan itibaren, yer sergisi, duvar örtüsü olarak kullanılmasının yanı sıra, hükümdarın başa geçmesi gibi, resmi törenlerde de, tören malzemesi olarak kullanılıyordu. Halı Türklerde birsayıma taht olarak görölmekteydi (Deniz, 2000:16).

Şekil 2. Pazırık Halısı (Aslanapa, 2005:17)

Geleneksel bir Türk sanatı olan halıcılık Türk sanatlarının özgün yaratmalarından biridir. Son yüzyıllarda yoğunluk kazanan araştırmalar halı sanatının Orta Asya'da Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıktığını kanıtlar. 1947-1949 yıllarında Rus arkeoloğu G.I. Rudenko tarafından Sibirya'da Altay Dağları eteklerinde, V.PAZIRIK kurganında ele geçirilen halı dikkat çeker. Bugün Leningrat Ermitage Müzesi'nde sergilenmekte olan bu halı, M.Ö. 5-3. Yüzyıllara tarihlendirilir. Bu halının Gördes düğümü (Türk Düğümü) ile yapılmış olması ilginçtir (Öztürk,1992:9).

Zemindeki örnek, karelerin içinde dörtlü palmet ve lotus motiflerinden bir kompozisyon, Ninova (Kuyuncuk) Senahrib (705-681) sarayında döşeme süslemesi olarak kullanılmıştır. Bordürlerdeki süvari figürleri de büyük harf Ahamenişler'in Persepolis sarayı rölyeflerinden etkilenmiştir. Asya Hunlar'ı bu motifleri maden eserlerinde de değerlendirmişlerdir. Buna karşılık iç geniş bordürde görülen ren geyikleri bu bölgenin faunasına girmektedir. Bu halı ile daha sonraki halı sanatı arasında çok uzun bir boşluk olduğu gibi herhangi bir bağlantı da kurulamamıştır.

Doğu Türkistan'da Aurel Stein'in bulunduğu 3.-4. yüzyıllardan kalma halı parçaları tabii renkte sert ve kaba bir yünden bükülmüş ipliklerden tek argaçlar üzerine düğüm atılıp, bazen 5 sıra arış geçirilerek hazırlanmıştır.

Le Loq tarafından Kuça yakınında Kızıl dağ bulunan ve 5-6. yüzyıllara tarihlendirilen parça halı da aynı çeşit yünden ve tek argaç üzerine düğüm olarak yapılmış fakat ayrıca bir atlamalı argaçlar üzerine ince yün iplik düğümlerle zenginleştirilmiştir (Aslanapa, 1993:109).

Halı sanatı daima Türklere bağlı olarak onların oturduğu bölgelerde gelişmiştir. Düğüm tekniği Abbasiler (Samerra) Devrinde Orta Asya'dan batıya getirilmiş ve bundan sonra Selçuklu Türkleri'nin hâkimiyetiyle önce İslam dünyasına ve daha sonra İslam olmayan bölgelere yayılmıştır (Aslanapa, 1987:10).

13. yüzyıl Selçuklu halılarının altın çağı olarak bilinmektedir. Bu dönemde dokunan halılar desen, renk, işçilik bakımlarından klasik bir olgunluğa erişmişlerdir (Yazıcıoğlu, 1992:6).

Bununla beraber, Büyük Selçuklular devrinden hiçbir halı kalmamıştır. Anadolu Selçukluların merkezi Konya'da bir grup halı "Konya Halıları" adı ile bu

devirden kalan eserleri temsil eder. Bu halılar daha sonraki halı sanatının gelişmesinde elde tutulabilir ilk örnekleri meydana getirir (Aslanapa, 1987:10).

1930 yılında R.M. Riefstahl tarafından Beyşehir Eşrefoğlu Camii'nde bulunan üç adet halı parçası Anadolu Selçuklu devrine ait halıların sadece Konya'da bulunmuş halılardan ibaret olmadığını göstermektedir. Bu halılar Konya halılarının teknik ve desen özelliklerine sahiptirler. 1935–1936 yıllarında Fustat'ta 13. 14. ve 15. yüzyıllara ait 100'den fazla Anadolu halısı bulunmuştur. Bu örneklerden yedi adedi Konya Selçuklu halıları grubuna girmekte ve Anadolu Selçuklu Halılarının 14. yüzyıla kadar uzandığını göstermektedir (Yetkin 1991; Aslanapa 1987).

Böylece Selçuklu halıları sekizi Konya'da, üçü Beyşehir'de yedisi Fustat'ta olmak üzere 18 adet örnek bulunmaktadır. Bu örnekler incelendiğinde Selçuklu halılarının genellikle geometrik ve üsluplaştırılmış bitki motiflerinden, bordürlerin ise kufi yazıdan geliştirilmiş bir kompozisyon özelliği gösterdiği anlaşılmaktadır. (Aslanapa, 1987:28). Selçuklu halılarında görülen karakteristik motifler daha sonraki yüzyıl halılarında da çeşitli kompozisyonlarla devam ettirilmiştir (Yıldırım, 2000:259).

14. yüzyıl başlarında Selçuklu halılarının geometrik motiflerin yerini hayvan figürlü motifler almaya başlamıştır. Bu durum ise halı sanatında yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Bu dönem halıları 13. ve 14. yüzyıl Avrupalı ressam tarafından tablolarında sıkça görülmüştür. (Aytaç, 1982'den akt. Aytaç, 2006:11). Bu sayede halıların tarihlendirilmesi kolaylaşmıştır. Hayvan figürlü halılar üzerine ilk değerlendirmeyi Prof. Dr. K. Erdmann yapmıştır. Bu halılarda zemin genellikle küçük veya büyük karelere bölünmüş, içlerine sekizgenler ve stilize olmuş hayvan figürleri yerleştirilmiştir.

Hayvan figürlerinin yerleşim durumuna göre dört grupta incelenmiştir. Birinci grupta; tek hayvanlar veya çift ve tek başlı kartal tasvirleri olan halılar. İkinci grupta; iki ağacın ortasında bir kuş motifi olan halılar. Üçüncü grupta; geometrik motiflerin içine ya da dışına yerleştirilen tek kuş veya dört ayaklı bir hayvan figürü olan halılar. Dördüncü grupta; hayvan figürlerinin çift halde ya da bir birleri ile mücadele anlarının işlendiği halılardır (Yetkin 1991; Aslanapa 1987).

14. yüzyıl başında Anadolu Selçuklu devletinin Anadolu'daki hakimiyeti son bulmuş ve Osmanlı Beyliği kısa zamanda Anadolu'da hakimiyet kurmuştur. 16. yüzyılda büyük bir imparatorluk olan Osmanlıların sanat faaliyetleri 14. ve 15. yüzyıllarda kökleşmeye başlamıştır. 13. yüzyıl Selçuklu halı sanatını temel alan Osmanlı halı sanatı 16. ve 17. yüzyıl boyunca gelişmiş ve Türk halı sanatına renk, motif ve desen özellikleri ile katkıda bulunmuştur.

14. ve 15. yüzyıllarda gelişen hayvan figürlü halılar giderek yerini geometrik motifli halılara bırakmıştır. 14. yüzyıl Avrupalı ressamın tablolarında görülen bu tip halılar Holbein halıları olarak yanlış tanınmaktadır. Çünkü ressam Holbein'in bu halıları sadece iki adetini resmetmiştir. Bu ismin bir halı tüccarı tarafından verildiği düşünülmektedir. Bu halı grubu Türk halı sanatında 15. yüzyıldan 16. yüzyıla geçişi sağlamıştır. Bu nedenle Holbein halıları yerine Erken Dönem Osmanlı Halıları olarak isimlendirmek doğru olacaktır. Erken Dönem Osmanlı Halıları dört grupta incelenir. Birinci ve ikinci grup Uşak halılarının, üçüncü ve dördüncü grup Bergama halılarının kökenini oluşturmaktadır.

Selçuklu Halılarından sonra, Türk halı sanatı ikinci parlak devrini 16. ve 17. yüzyıl Uşak ve Osmanlı Saray halıları ile yaşamıştır. Bu iki grup teknik ve desen bakımından farklı fakat öz bakımdan aynıdır.

Türk halı sanatında Uşak halıları grubunda toplanan halılar en zengin çeşitliliği olan grubu temsil etmektedir. Uşak halıları kendi içerisinde iki ana grupta incelenir. Birincisi madalyonlu uşak halıları, ikincisi ise yıldızlı Uşak halıdır. Bu iki grubun hangisinin daha önce olduğunu tespit etmek zordur. Bu iki grup içerisinde en önemlisi gelişimini 18. yüzyıl'da sürdüren madalyonlu Uşak halıdır. Günümüze kadar çok sayıda örnek kalmış olan madalyonlu Uşak halıları içinde, 10m² olan halı örnekleri vardır. Değişen sıralar içerisinde yer almış iki şekilde madalyon vardır. Orta ekseninde yuvarlak madalyon yan eksenlerde sivri dilimli madalyon sıralanmıştır. Bu düzen bütün gelişme süresince aynı kalmıştır. Yıldızlı Uşak halıları sayıca daha küçük bir grup olup, sekiz kollu yıldızlarla küçük baklava biçimindeki madalyonların kaydırılmış eksenler üzerinde alternatif sıralanmasını gösterir. Türk halı sanatının sonsuzluk prensibini yansıtan bu halılar, 16. yüzyıl ilk yarısında ortaya çıkmalarına rağmen 17.yüzyılda görülmemiştir (Deniz, 2000;

Perdahcı, 2011;Etikan, 2002; Ölmez, 1999; Aslanapa, 1993; Yazıcıoğlu, 1992; Yetkin, 1991; Aslanapa, 1987).

Klasik Osmanlı halılarının saray çevresinde dokunan örnekleri, Türk halı sanatında Saray halıları olarak bilinmektedir. Bu halılar bir gelişme sonucunda değil birden ortaya çıkmışlardır. 1514'de Tebriz'in, daha sonra 1517'de Kahire'nin Osmanlılarca fethedilmesi Türk halı sanatında yeni teknik ve desen anlayışına yol açmıştır. 16. yüzyıl İran halı sanatından ilham almış sivri kıvrık hançer yaprakları, palmet şekilleri ve madalyonlar Türk üslubunda kullanılan natüralist lale, sümbül ve karanfil çiçekleri ile birleştirilerek yeni bir halı deseni kompozisyonu ortaya çıkmıştır. Osmanlı sarayın da, kumaş ve çini desenlerini de çizen nakkaşlar tarafından 16. yüzyıl boyunca geliştirilen üsluplar Osmanlı saray halılarında da en olgun şekilde birleşerek, Osmanlı saray sanatının bütün diğer süsleme kollarında da görülen üslup bütünlüğü ile saray halısı sanatındaki üstünlüğünü de göstermektedir. 16. yüzyıl ortasından 17. yüzyıl sonuna kadar süren Osmanlı saray halıları örnekleri zengin desen üslubu sadeleşerek devam etmişlerdir (Aslanapa, 1993; Yetkin, 1991; Aslanapa, 1987).

18. ve 19. yüzyılda ihracata yönelik dönem başlamıştır. Bu dönemde Avrupa ülkelerinin halı taleplerini karşılamak üzere ihracata yönelik halı üretimine ağırlık verilmiştir. İzmir ve çevresi önemli üretim merkezi ve ihracat limanı olmuş bu dönemde dokunan halılarda İzmir halısı olarak adlandırılmıştır. Ancak bu dönemde dokunan halılar, teknik, renk ve desen açısından önceki yüzyıllarda dokunan halılara erişememiştir. Bu durum karşısında bozulan halıcılığı eski haline getirmek, kontrollü halı üretimini sağlamak ve Sarayın halı ihtiyacını karşılamak amacı ile 1844 yılında Hereke halı fabrikası kurulmuştur. Hereke bucağında kurulan bu fabrika, yöreye kaliteli halı dokuma geleneğini de yerleştirmiştir. Ülkemizde hala en kaliteli halılar Hereke bölgesinde Hereke adı ile dokunmaktadır (Sevi, 2010; Aytaç, 2006; Deniz, 2000, Aytaç, 1997; Aslanapa, 1993; Yazıcıoğlu 1992; Yetkin, 1991; Küçükerman, 1987; Aslanapa, 1987).

Bugün ülkemizin birçok bölgesinde ev halıcılığı, atölye halıcılığı ve makine halıcılığı kısmen geçmişin sanat geleneğine bağlı, daha çok ticari yönü ağırlıklı olarak sürdürülmektedir (Karahana, 1989:137).

Kırşehir, Sivas, Kayseri bölgesi ile Batı Anadolu'nun Isparta, Fethiye, Döşemealtı, Balıkesir, Yağcıbedir, Uşak, Bergama, Kula, Gördes, Milas, Çanakkale, Ezine, Doğu Anadolu'da Kars ve Erzurum Türk halı sanatının devam ettirildiği önemli bölgelerdir.

2.2.1 Kullanılan Araç Gereçler

Dokumada kullanılan araç gereçler; tezgah, kirkit, bıçak ve makastır.

Dokumaların üzerinde dokunduğu araçlara, genel olarak “tezgah” adı verilir. Düz el dokumaları ve halılar aynı tezgahta dokunabilir (Aytaç,1997:42).

Dokumada kullanılan araç gereçlerden biri de kirkittir. Kirkit, atkılarının yerleşmesini ve ilmelerin kaliteye göre yerlerini almasını sağlar (Aytaç, 2006; Aytaç, 1997; Yazıcıoğlu 1992).

Bıçak, çözümlü ipliklerine düğümlenen ilme ipliklerini kesmek için kullanılır (Aytaç.1997:128).

Bunların yanı sıra ilme atma işlemi bittikten sonra halı yüzeyinde bulunan fazla ipliklerin temizlenmesi ve halı yüzeyinin düzgünleştirilmesi amaçlı makas, ilmeler atıldıktan sonra ipliklerin kesilmesi için de bıçak kullanılmaktadır (Ölmez ve Etikan,2013:9).

Halı dokuma tekniği iplik hazırlama ve boyama, desen hazırlama, çözümlü çözümlü, gücü bağlama, çiti ve kilim örme, düğüm atma, bitirme işlemleridir.

İplik hazırlama yöntemi iki şekilde yapılmaktadır. Birincisi fabrika bükümü ipliklerin kullanılmasıdır. İkinci yöntem ise yapağının elde bükülerek ip haline getirilmesidir.

İplik hazırlama işleminden sonra desen hazırlama işlemine geçilir. Dokumacılar genellikle dokuma işlemine başlamadan önce özel olarak desen hazırlamamakta, eski desen örneklerine veya önceden dokunmuş olan halıların motiflerine bakarak dokuma işlemini yapmaktadırlar. Yıllardır bu işi yapan dokumacıların birçoğu aynı motifleri sürekli dokudukları için ezberlemişlerdir. Bu nedenle herhangi bir örneğe bakmadan hafızalarından dokumaktadırlar. Bazı yörelerin ise deseni anlaşmalı olarak çalıştıkları şirketler bünyesinde çalışan

desinatörler tarafından hazırlanıp şirket aracılığıyla, dokuyucuya hazır olarak verilmektedir.

Çözü çözüme işleminde genellikle sarmalı tip tezgah kullanılmaktadır. Bu tür tezgahlarda çözü tezgah üzerinde değil ayrı bir yerde çözülmektedir. Bu işlemi yapmak için boş bir alana iki adet demir kazık çakılmakta ve iki kazık arasındaki mesafe dokunacak olan ürünün boyuna yani çözü ipliğinin boyutuna göre belirlenmektedir. Bu demir kazıklara çözü demiri denilmektedir.

Çözü çözüme işleminin ardından gücü bağlama işlemi gelmektedir. Gücü bağlama halı düğümlerinin çözü üzerinde durmasını sağlayacak atkı ipliklerinin, çözü tellerinin yarısının altından diğer yarısının da üstünden geçmesine olanak vermesi ve bunu sürekli olarak yapmaya yarayan bir işlemdir (Altınbaş 1979, Yazıcıoğlu 1992'den Akt. Etikan ve Ölmez, 2013:13).

Tezgahın genişliği kadar olan gücü ağacı, tezgahın yan tahtalarının iç tarafındaki küçük tahta dayanaklara oturtulur. Yuvarlak bir çubuk gücü ağacının hemen arkasından arkadaki iplikler ile öndeki iplikler arasına sokulur. Buna gücü kalıbı denir. Çözü ipliğinden bir yumak alınarak ucu tezgahın sağ tarafında birinci çözü ipliği hizasından, gücü ağacı ve gücü kalıbı üzerinden dolanıp düğümlendikten sonra yumak sağ el ile arka sıra birinci ipliğin arkasından geçirilir ve yumak sol ele alınarak gücü ağacının altından da dolandırıldıktan sonra sağ elde yapılan iplik halkası içinden geçirilerek yumak çekilir ve gücü kalıbı sıkıncaya kadar ipliğin boşluğu alınır. Bundan önce yapılan halkaya farklı bir ip bağlanarak gücü ağacı boyunca uzatılmış ve sol tarafta son çözü ipliği hizasından gücü ağacına sıkıca sarılarak düğümlenir. Gücü kalıbını sıkana kadar boşluğu alınan ipliğin yumağı ayrıca gücü ağacı boyunca uzatılan bu ipliğinde altından ve sağ elin tuttuğu iplik halkası arasından geçirilip bağlandıktan sonra yumak arka sıradaki ikinci ipliğin arkasından geçirilir ve bu işlem tekrarlanarak arka sıranın tüm iplikleri örülür (Aytaç, 1997:132).

Çiti örgüsü dokuma işlemine başlamadan önce ve halının tamamı bittikten sonra yapılmaktadır. Atılacak düğümlere sağlam bir zemin hazırlamak amacı ile yapılan çiti örgüsü, çözü ipliklerinin paralel hale gelmesini ve ilme kısımlarının sökülmemesini önlemektedir (Yazıcıoğlu, 1992:114).

Kilim örgüsü; halının her iki ucunda bulunan ve halıya sağlamlık kazandıran bir dokumadır. Kilim dokunan halının boyutuna bağlı olarak 3 ya da 5 cm kadar olabilmektedir (Yazıcıoğlu, 1992:115). Kilim örgüsüne varangelen aşağı da iken başlanmakta ve oluşan çaprazdan atkı ipliği geçirilerek kirkit yardımı ile sıkıştırılmaktadır. Varangelen ağacı yukarı alınmakta ve atkı ipliği tekrar geçirilmektedir. İstenilen ölçüye gelene kadar bu sistem devam etmektedir.

Sonrasında düğüm atma işlemine geçilmektedir. Halı dokumada iki tip düğüm kullanılmaktadır. Bunlardan biri Türk düğümü (gördes düğümü), diğeri ise İran düğümü (sine düğümü)'dür. Türk (Gördes) düğümü çift çözgü teline, İran düğümü ise tek çözgü teline atılmaktadır (Yazıcıoğlu 1992:122).

Bir sıra düğüm atıldıktan sonra sağ taraftan ve sol taraftan atkı işlemi yapılmaktadır.

Düğüm atma ve atkı atma işlemi bittikten sonra ilme ipliğinin fazlası halı makası ile istenilen hav boyunda kesilir ve bu işlem her sırada uygulanmaktadır.

İlme atma işlemi bittikten sonra başlangıçtaki gibi kilim örgüsü ve çiti örgüsü yapılmaktadır. Uygun saçak uzunluğu bırakıldıktan sonra halı tezgahtan kesilmektedir. Halı üzerine kuru süpürme işlemi veya gerekliyse yıkama işlemi yapılmaktadır.

3. KAYNAK ÖZETLERİ

ASLANAPA (1987), çalışmasında Türk halı sanatının gelişim evrelerini kronolojik tarih içerisinde incelemiş ve dönemlere ait örneklerin desen, renk, kompozisyon özelliklerini, ne zaman ortaya çıktıklarını, kim tarafından keşfedildiği ve günümüzde nerede olduğu hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Ayrıca örneklerde kullanılan kompozisyon ve motif çizimlerine de çalışmasın da yer vermiştir.

ASLANAPA (1993), yazar çalışmasında Türk sanatının İslamiyet'ten önce ve İslamiyet'ten sonra iki ana başlık altında incelemiştir. İslamiyet'ten önce Türk sanatı başlığı altında, Hun sanatı, Göktürk Abideleri ve Uygur sanatlarına yer vermiştir. İslamiyet'ten sonra Türk sanatlarında Türk mimarisi, Türk halı sanatı, Türk kumaş sanatı, Türk çini sanatı, Türk keramik sanatı ve Türk minyatür sanatını incelemiştir.

AYTAÇ (1997), "Kız Teknik Öğretim" için bir el dokumacılığı rehberi olan bu kitap beş bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, dokumacılıkta kullanılan lifler, liflerin iplik haline getirilmesi, numaralanması ve tekstil boyacılığı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, çarpana dokumaları, tarihçesi, sınıflandırılması, kullanılan araçlar ve dokuma teknikleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Üçüncü bölümde, Düz el dokumalarının tarihçesi sınıflandırılması ve dokuma teknikleri dördüncü bölümde ise, halının tarihçesi, Anadolu ve Dünya'da halıcılık bölgeleri, halıların sınıflandırılması ve halıcılıkta kullanılan araçlardan bahsetmektedir. Beşinci bölümde mekikli dokumaların tarihçesi, dokuma teknikleri ve kullanılan araç gereçler hakkında bilgiler vermiş ayrıca kumaş analizinden de bahsetmiştir.

AYTAÇ (2006), Yazar, çalışmasında halıcılığın tarihçesi hakkında bilgi verdikten sonra, iplik numaralandırma sistemleri, dokuma liflerinin sınıflandırılması, yün iplik boyamacılığı, dokumacılıkta kullanılan desen ve motiflerin sınıflandırılması ve simgesel anlamları, halıların sınıflandırılması, desen hazırlama teknikleri, atölye ve halıcılıkta çalışma sistemleri, halı atölyelerinde bulunması gereken aletler ve çalışma sistemleri, örgü ve düğüm çeşitleri, ilmek kesimi ve kırkım, desenin halıya tatbiki, kalite, ebat hesaplamaları, kaliteyi etkileyen sebepler ve tamir ve bakımı, yöresel Türk halılarının teknik özellikleri, yörelere göre Türk halıları, mekikli dokumalar ve kirkitli el dokumaları hakkında bilgiler vermiştir. El dokusu halı sanatını detaylı bir biçimde incelemiştir.

DENİZ (2000), çalışmada Anadolu ve Asya'da hüküm süren Türk Devletleri'nin dokumaları ve günümüzdeki durumları ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyetleri'ndeki halı ve düz dokuma yaygılar, ülke ismine göre alfabetik sırayla verilmiştir. Dokumalar boylara göre ele alınmış, malzeme, renk, teknik özellikler, motif ve dokuma türlerine göre bir anlatım sırası izlenmiştir. Halılar ile düz dokuma yaygılar bir arada, birbiriyle karşılaştırılmalı olarak ele alınmıştır. Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında ise, dokundukları merkeze göre, dokuma malzemeleri, dokuma tekniği, renk, motif özelliği ve türlerine göre ele alınıp incelenmiştir.

ETİKAN (2002), Muğla ilinde yaptığı araştırmada, yörede dokunan halıları büyüklüklerine göre taban halısı, yarım taban halısı, 120'lik halı, çeyrek, seccade, Karacahisar seccade ve paspas şeklinde sınıflandırmıştır. Araştırma kapsamına aldığı 114 halının en-boy ölçüleri, yüzey alanları, boy-en oranları, m²ağırlıkları, toplam ağırlıkları, düğüm şekilleri, hav yükseklikleri, kilim örgü enleri, saçak uzunlukları ve kaliteleri saptamıştır. 260 adet iplik örneği üzerinden kullanılan ilme, çözü ve atkı ipliklerinin cinsi, numarası, büküm sayısı ve % uzama değerlerini belirlemiştir. Ayrıca 226 dokumacı ile yaptığı karşılıklı görüşme yöntemi ile, dokuyucuların demografik özellikleri, çalışma ortamları, dokuma işleminden kaynaklanan sağlık sorunları ve ekonomik durumları ile ilgili bilgiler vermiştir.

ETİKAN ve ÖLMEZ (2013), çalışmada dokumacılığın yoğun olarak yapıldığı Muğla iline bağlı, Bodrum, Fethiye, Marmaris ve Milas ilçeleri ve bu ilçelere bağlı belde ve köyler'de bulunan kirkitli dokumaları araştırma kapsamına alınmış, örneklerin renk, motif ve desen özelliklerini belirlemiş, katalog çalışması yapılmıştır. Ayrıca bulunan örneklerin teknik özellikleri hakkında da bilgi verilmiştir.

MAZIBAŞ (2014), günümüz Döşemealtı bölgesinde dokunan halıları konu alan çalışmada geleneksel Döşemealtı halıları ile günümüzde dokunan Döşemealtı halıları araştırma kapsamına alınmış katalog çalışması yapılmış ve renk motif ve desen özellikleri bakımından incelenmiş geleneksel halılarla günümüz halıları arasındaki değişim saptanmıştır. Ayrıca araştırma kapsamına alınan örneklerin yüzey şemaları ve motif çizimlerine de yer verilmiştir.

ÖLMEZ (1999), çalışmada Niğde ilinde dokunan el dokuması yün halıları teknik özelliklerine göre Arısamah, Yahyalı, Niğde-Yörük, Niğde-Avşar ve Niğde-Kars olarak 5 gruba ayırmıştır. Halıları büyüklüklerine ve kullanımlarına göre ise, kelle, seccade, çeyrek, yolluk, somya, sedir, minder, yastık ve çanta şeklinde sınıflandırmıştır. 375 adet halının en-boy ölçüleri, yüzey alanları, boy-en oranları, m² ağırlıkları, toplam ağırlıkları, düğüm şekilleri, hav yükseklikleri, kilim örgü enleri, saçak uzunlukları ve kaliteleri tespit etmiştir. 246 adet iplik örneği üzerinden kullanılan ilme, çözgü ve atkı ipliklerinin cinsi, numarası, büküm sayısı ve % uzama değerlerini belirlemiştir. Çalışmasında 350 dokumacı ile yaptığı karşılıklı görüşme yöntemi ile, dokuyucuların demografik özellikleri, çalışma ortamları, dokuma işleminden kaynaklanan sağlık sorunları ve ekonomik durumları ile ilgili bilgilere de yer vermiştir.

ÖZKAN (2003), çalışmada Simav yöresi ilçe merkezi ve köylerinde halıcılığın geçmişteki ve günümüzdeki durumu araştırılmıştır. Yörede 1980 yılına kadar dokunmuş fakat günümüzde dokunmayan tipteki halıların ve günümüzde halen dokunmakta olan halıların bazı teknik özelliklerini belirlemiştir. Yörede yaptığı incelemede cami ve evlerde bulunan 143 adet eski halı, günümüzde dokunmuş 210 adet halı ve 460 adet iplik örneğini araştırma kapsamına almıştır. Ayrıca yöredeki halı dokumacılarına anket uygulamış, dokumacıların çalışma koşullarını, dokumadan kaynaklanan sorunları, demografik özellikleri ve ekonomik durumları belirlemiştir.

ALTINBAŞ (1979), Kayseri ve Kocaeli'nde üretilen ipek halıların bazı teknik özellikleri, renk, desen ve kaliteleri hakkında bilgi vermiştir. Halıların dokuma tekniklerini de aktaran yazar Hereke bölgesini araştırmanın ana merkezi olarak belirlemiş ve ipek halı üretiminin en çok yapıldığı 16 yörede, 200 dokumacıya anket uygulamıştır. Ayrıca halı dokumacılarının sosyal durumlarını ve çalışma koşullarını da araştırmıştır. Halıcılığın Türk ekonomisine sağlayabileceği yararları anlatmış ve gereken önlemler konusunda önerilerde bulunmuştur.

ÖZTÜRK (1992), yazar çalışmasında Balıkesir Sındırgı yöresinde dokunan Yağcıbedir halılarını incelemiştir. Yağcıbedir halılarını renk, motif, bordür sayısı boyut değişimlerini dikkate alarak Geleneksel ve Bozulmuş Yağcıbedir halıları olmak üzere iki grup altında kronolojik sıra ile vermiştir. Ayrıca araştırma kapsamına

aldığı halıları Yağcıbedir yöresine yakın yörelerde dokunan halılarla karşılaştırmış, etkileşim oranlarını belirterek değerlendirmiştir.

TÜRKMEN (2001). Orta Asya Türkmen halılarının esas alındığı bu çalışmada yazar, Türkmenlerin ana yurdu ve yayılma sahaları, gelenekli Türkmen halıları ve çadırı, Anadolu'da Türkmen halıcılığına dair tarihi belgeler, erken tarihli orta Asya Türkmen halılarına ışık tutan bazı Doğu Türkistan ve Anadolu dokuma örnekleri, Orta Asya Türkmen halıları ile tarihi Anadolu Türk halılarının ortak özellikleri konularına değinmiştir.

YAZICIOĞLU (1987), Kayseri ilinde yaptığı araştırmada yörede dokunan el dokuması yün halıların kalite, renk, desen, en-boy ölçüleri, yüzey alanları, düğüm şekilleri, gibi özelliklerini incelemiş, dokuma tekniği, el dokuması halıcılıkta kullanılan araç gereçleri anlatmıştır. İpliklerin cinslerini, numara, büküm ve uzama değerlerini belirlemiştir. Ayrıca yazar, halıcılıkla uğraşan kamu kuruluşlarının da yardımıyla dokunan halıların standartlara tam uygunluğunu sağlayacak bir denetlemenin getirilmesi, geliştirilmesi ve bu konu ile ilgili eğitim faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerektiği konusunda önerilerde bulunmuştur.

YAZICIOĞLU (1992), el dokuması halıcılığın tarihçesi ve Türkiye'de el dokusu halıcılığın bugünkü durumuna değinen yazar. El dokuması halıcılığı yaygınlaştırabilme imkanlarından, bu alanla uğraşan kamu kuruluşlarından ve el dokusu halıcılığın ülkemizdeki sorunların da bahsetmiştir. Ayrıca el dokuma sanatında kullanılan araç gereçler, dokuma tekniği, desen ve bitirme işlemleri hakkında da detaylı anlatımlarda bulunmuştur.

YETKİN (1991), yazar, Türk halı sanatınının 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar ki gelişmesini tarihi bir akış içerisinde incelemiştir. Ayrıca kesin gruplandırmaya girmeyen halılara da çalışmasını da yer vermiştir.

4.MATERYAL VE YÖNTEM

4.1.Materyal

Araştırma, Manisa ilinde yürütülmüştür. Manisa ili Gördes yöresinin geleneksel Gördes halılarının günümüzde yaşadığı değişimin saptandığı bu çalışmanın materyalini, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığının geleneksel el dokuması halılar için hazırladığı katalogda yer alan Gördes halıları, Manisa İl Kültür ve Turizm müdürlüğünden edinilen kaynaklar, Gördes ilçesine bağlı Güneşli kasabası, Doğanpınar, Deliçoban, Şeyhyayla, Köseler ve Dalkır köylerinde dokunan el dokuması halılar ile Gördes merkezde el dokuması halı mağazalarında bulunan halılar araştırmanın literatürünü oluşturmuştur.

Güneşli kasabasında 1, Deliçoban köyünde 6, Gördes Kültür Evinde 4ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının Türk El Dokuması Halı Kataloğundan 8, Türk ve İslam Eserleri Müzesi (TIEM)'den 7, Gördes merkezde dokunan ticari amaçlı çeşitli firmalara çalışan atölyelerde ise 14 adet halı araştırma kapsamındadır.

4.2 Yöntem

Gördes ilçesinde el dokuması halıcılık ile uğraşan köyler tespit edilmiş, Nisan 2014 yılında halı sanatının halen icra edildiği Güneşli kasabası, Doğanpınar, Deliçoban, Şeyhyayla, Köseler ve Dalkır köylerine, ziyaretlerde bulunulmuş, bununla beraber Gördes merkezde el dokuması halı mağazalarında bulunan Gördes halıları da Nisan 2014 yılında yapılan ziyaretlerde belirlenmiştir.

Araştırma kapsamına alınan halı örnekleri incelendiğinde değişimin 1990 yılında olduğu tespit edilmiş olup, 1990 ve sonrası halılar günümüz halıları olarak değerlendirilmiştir.

Renk motif ve desen özelliklerinin belirlenmesinde, karşılıklı görüşme yöntemi ile yöre halkından alınan bilgiler ve konu ile ilgili literatürden yararlanılmıştır. Geleneksel Gördes halılarının renk motif ve desen özellikleri tespit edildikten sonra günümüz Gördes halılarının renk motif ve desen özelliklerinde görülen değişim ortaya konulmuştur.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığının katalogundan edinilen halı örneklerinin ait olduğu yüzyıl ve en boy ölçüleri katalogda yer alan bilgiler temel alınarak verilmiştir.

Gördes ilçesine bağlı ve Manisa merkez ve Gördes ilçesinde yapılan Güneşli kasabası, şeyhyayla, Deliçoban araştırma sonucu elde edilen halıların tarihlendirilmesinde dokumacılarla yapılan konuşmalar temel alınarak verilmiştir. Halıların en-boy ölçümleri, şerit metre yardımı ile halının eninde üst u, alt u ve ortasından, halının boy ölçüsünde sağ kenar, sol kenar ve ortasından ölçümler yapılmış elde edilen değerlerin ortalaması alınmış ve en-boy değerleri bu şekilde belirlenmiştir. Dm^2 de bulunan düğüm sayısı belirlemede, halının sırt kısmından cetvel yardımı ile 10 cm ende, 10cm boyda olan düğüm sayıları sayılmıştır.

5. BULGULAR

5.1. Gördes Halıları

Bu başlık altında Gördes halıların dokunmasında kullanılan tezgah ve diğer araçlar, iplik hazırlama ve dokuma tekniği ile halıların renk motif ve desen özellikleri açıklanmaktadır.

5.1.1. Gördes Halılarının Dokunmasında Kullanılan Tezgah ve Diğer Gereçler

Gördes halılarının dokunmasında; kirkit, makas halı tezgahı ve bıçak gibi ahşap yada metalden oluşan malzemeler kullanılır. Yörede kirkite “tirkit” denilmektedir.

Halı dokumada sarmalı ve germeli olmak üzere iki çeşit tezgah kullanılmaktadır.

Ağaç tezgâhlar sağlam çam ağacından yapılmaktadır. Bu tezgâhların iskeleti 2 yan ağacı, üst ve alt makaralık (levent), genellikle demirden gücülüme (Güzü), çubuğu ve yatağından oluşmaktadır. Yörede sarma tezgah kullanılmaktadır. Şekil 3’de sarmalı tezgah örneği görülmektedir.

Şekil 3. Sarmalı Tezgah (Şeyhyayla köyü-2014) (Suvacı, 2014)

Dokumada kullanılan araç gereçlerden biri de kirkittir. Yörede tirkit adı verilen kirkit, atkılarının yerleşmesini ve ilmelerin kaliteye göre yerlerini almasını sağlar.(Aytaç, 2006; Aytaç, 1997; Yazıcıoğlu 1992). Şekil 4'te kirkit örneği görülmektedir.

Şekil 4. Kirkit ve bıçak (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)

Bunların yanı sıra ilme atma işlemi bittikten sonra halı yüzeyinde bulunan fazla ipliklerin temizlenmesi ve halı yüzeyinin düzgünleştirilmesi amaçlı makas, ilmeler atıldıktan sonra ipliklerin kesilmesi için de bıçak kullanılmaktadır.(Ölmez ve Etikan,2013:9). İlmeler istenilen hav yüksekliğine göre kesilebilir.Şekil 5'te halı makası örneği görülmektedir.

Şekil 5. Halı makası (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)

5.1.2. Dokuma Tekniği

Gördes yöresinde, halı dokuma tekniği, iplik hazırlama ve boyama, desen hazırlama, çözgü çözme, gücü bağlama, çiti ve kilim örme, düğüm atma bitirme işlemleridir.

5.1.2.1. İplik Hazırlama ve Boyama İşlemleri

Gördes yöresinde iplik hazırlama aşamasında kirmen, kirmen tarağı ve çıkırık (fırıldak) kullanılmaktadır. Şekil 6'da çıkırık örneği görölmektedir.

Kirmen yün kıl ya da pamuk iplikleri eğirme ve bükmede iplik haline getirmede kullanılır. Yörede kirmene kirman denilmektedir. Ahşaptan yapılan basit bir düzenektir.

Gördes yöresinde iplik hazırlama yöntemi iki şekilde yapılmaktadır. Birincisi fabrika bükümü ipliklerin kullanılmasıdır. İkinci yöntem ise yapağının elde bükülerek ip haline getirilmesidir.

Fabrika bükümü iplikler, fabrikada işlem görüp satışa sunulan dokumacıların direk dokumaya hazır olarak aldıkları ipliklerdir. Bu ipliklerin yapımında yapay liflerden de kullanılması sebebiyle boyama da çok iyi sonuçlara varılamamaktadır.

Gördes yöresinde iplik hazırlamada koyunlardan kırkılan yapağı yıkanıp taranır. Kirmen veya çıkırıkta eğrilerek ip haline getirildikten sonra tercihen yağmur suyu ile yıkanır. Bu mümkün olmadığı ve kireçli sert sular kullanıldığı takdirde uygun ölçülerde soda kullanılarak suyun sertliği giderilir. (Anonim, 1990:4-7).

Ortalama kırk derecede ısıtılan ve içinde sabun köpürtülen suya yünler çile haline getirilip bir sopanın üzerine takılarak batırılır ve temizleninceye kadar iki üç kez yıkanır. Yünleri sıkmadan, bükmeden, ovmadan yıkamaya dikkat edilmelidir. Yıkama sonucu yünlerin rengi beyazlaşmazsa ağartma yapılır.(Anonim, 1990:4-7).

Boya yapımında kullanılan bitkilerdeki boyarmadde bitkinin çiçek, meyve, kabuk veya kök kısımlarında bulunur. Bu bitkiler mevsiminde toplandıktan sonra gölgede kurutulur ve öğütölüp kullanılır.(Anonim, 1990:4-7).

Geleneksel Gördes halılarında, dokuma ipliklerinin boyanmasında bitkisel boyalar kullanılmaktadır. Yörede bugün daha az kullanılan bu bitkilerin başlıcaları;

boyacı sumacı (*Rhus cotinus L.*), derici sumacı (*Rhus coriaria L.*), kökboya (*Rubia tinctorium*), sütleğen (*Euphorbia sp.*), beyaz papatya (*Anthemis tinctoria L.*), cehri (*Rhamnus tinctoria*), meşe palamutu (*Quercus aegilops L.*), çivit otu (*Isatis tinctoria L.*), nar (*Punica granatum L.*), muhabbet çiçeği (*Reseda lutea L.*), ceviz kabuğu (*Juglans regia L.*), mazı (*Quercus infectoria Oliv.*), sarıkız otu (*Lysimachia nummularia*), murt (*Myrtus communis L.*), kızılçam kabuğu (*Pinus brutia Ten.*), boyasapla otu (adaçayı) (*Salvia sp.*) ve basama otu (yabani kasımpatı) (*Chrysanthemum balsamita*)'dur. Sarı tonlarını veren basama otu genellikle renk karışımlarında kullanılmaktadır (Anonim; 1990:7-9).

Boyama sırasında boya bitkisi bir gün önceden boyama kazanındaki suya ya doğrudan ya da bir torba içinde bırakılıp erimesi sağlanır. Yünler iyice ıslatılmış ve sıkışmış olarak boyaya batırılır. 80-90 derecede kaynatılır. Boya işlemi biten yünler sabunlu, ılık su ile yıkanıp gölgede kurutulur.(Anonim, 1990:4-7).

Boya maddelerinin renklerini daha parlak ve kalıcı yapmak için kullanılan maddelere Mordan adı verilir. Mordanlama boyama işleminden önce veya boyama sırasında boya maddesine karıştırılarak yapılabilir.(Anonim, 1990:4-7).

Geleneksel Gördes halılarında bitkisel boya kullanılmaktadır. Kullanılan boyalar çeşitli bitkilerden elde edilmektedir.(Anonim, 1990:4-7).

Gördes yöresinde dokumada kullanılacak ipliklerin boyanma işlemi iki şekilde yapılmaktadır. Birinci yöntemde; bitkisel boyalarla yapay boyalar karıştırılarak uygulamakta, ikinci yöntemde ise, sadece yapay boyalar kullanılmaktadır.

Gördes halılarının ilmesi yündür, bazı eski örneklerde beyazlar pamukla işlenmektedir. Çözücü yün, pamuk nadiren ipek ya da ketendir. Atkı yün veya pamuktandır. Kenarlar 2-3 katlı atkı ipliğiyle örülmektedir.(Öztürk ve Aydın,1994:30).

5.1.2.2. Desen Hazırlama

Gördes yöresinde Gördes halısı dokuyan dokumacılar dokuma işlemine başlamadan önce özel olarak desen hazırlamamakta, eski desen örneklerine veya önceden dokunmuş olan halıların motiflerine bakarak dokuma işlemini yapmaktadırlar. Yıllardır bu işi yapan dokumacıların birçoğu aynı motifleri sürekli dokudukları için ezberlemişlerdir. Bu nedenle herhangi bir örneğe bakmadan hafızalarından dokumaktadırlar.

Şekil 6.Desen örneği (Şeyhyayla köyü-2014) (Suvacı,2014)

Yörede Gördes halısı haricinde turizme yönelik dokunan şal ve patchwork halıların desenleri ise dokumacıların anlaşmalı olarak çalıştıkları şirketler bünyesinde desinatörler tarafından hazırlanıp şirket aracılığıyla, dokuyucuya hazır olarak verilmektedir. Şekil 7’de Şal halı desen örneği görülmektedir.

Şekil 7.Şal halı desen örneği (Güneşli Mahallesi-2014) (Suvacı 2014)

5.1.2.3. Çözü Çözme

Gördes yöresinde sarmalı tip tezgah kullanıldığı için çözü tezgah üzerinde değil ayrı bir yerde çözü çözme aleti yardımıyla çözü olarak tezgah üzerine yerleştirilmektedir. Çözü çözme aleti şekil 9’da görülmektedir.

Çözü aleti en az 5m boyunda bir kalasın üzerine, birisi sabitleştirilmiş, diğeri kalas üzerindeki deliklere geçirilerek hareket ettirilebilen bir metre boyunda iki demir borudan ibarettir. Dokunacak halının boyutuna göre, demirler arasındaki mesafeyi, hareketli boru ile büyütürük veya küçültürük istenilen uzunlukta çözü elde edilebilir.(Aytaç, 1997:128).

Şekil8.Çözü çözüme aleti (Güneşli Mahallesi-2014) (Suvacı,2014)

5.1.2.4. Gücü Bağlama

Gücü bağlama halı düğümlerinin çözü üzerinde durmasını sağlayacak atkı ipliklerinin, çözü tellerinin yarısının altından diğer yarısının da üstünden geçmesine olanak vermesi ve bunu sürekli olarak yapmaya yarayan bir işlemdir. (Altınbaş 1979, Yazıcıoğlu 1992'den Akt. Etikan ve Ölmez, 2013:13).

Tezgahın genişliği kadar olan gücü ağacı, tezgahın yan tahtalarının iç tarafındaki küçük tahta dayanaklara oturtulur. Yuvarlak bir çubuk gücü ağacının hemen arkasından arkadaki iplikler ile öndeki iplikler arasına sokulur. Buna gücü kalıbı denir. Çözü ipliğinden bir yumak alınarak ucu tezgahın sağ tarafında birinci çözü ipliği hizasından, gücü ağacı ve gücü kalıbı üzerinden dolanıp düğümlendikten sonra yumak sağ el ile arka sıra birinci ipliğin arkasından geçirilir ve yumak sol ele alınarak gücü ağacının altından da dolandırıldıktan sonra sağ elde yapılan iplik halkası içinden geçirilerek yumak çekilir ve gücü kalıbı sıkıncaya kadar ipliğin boşluğu alınır. Bundan önce yapılan halkaya farklı bir ip bağlanarak gücü ağacı boyunca uzatılmış ve sol tarafta son çözü ipliği hizasından gücü ağacına sıkıca sarılarak düğümlenir. Gücü kalıbını sıkana kadar boşluğu alınan ipliğin yumağı ayrıca

gücü ağacı boyunca uzatılan bu ipliğinde altından ve sağ elin tuttuğu iplik halkası arasından geçirilip bağlandıktan sonra yumak arka sıradaki ikinci ipliğin arkasından geçirilir ve bu işlem tekrarlanarak arka sıranın tüm iplikleri örülür. (Aytaç,1997:132).

5.1.2.5. Çiti ve Kilim Örne

Çiti örgüsü dokuma işlemine başlamadan önce ve halının tamamı bittikten sonra yapılmaktadır. Atılacak düğümlere sağlam bir zemin hazırlamak amacı ile yapılan çiti örgüsü, çözgü ipliklerinin paralel hale gelmesini ve ilme kısımlarının sökülmemesini önlemektedir. (Yazıcıoğlu, 1992:114).

Gördes yöresinde çiti örgüsü, çift çözgü üzerine atkı iplikleri ile zincir yapılarak örülmekte ve kirkit yardımı ile sıkıştırılmaktadır.

Kilim örgüsü; halının her iki ucunda bulunan ve halıya sağlamlık kazandıran bir dokumadır. Kilim dokunan halının boyutuna bağlı olarak 3 ya da 5 cm kadar olabilmektedir. (Yazıcıoğlu, 1992:115). Kilim örgüsüne varangelen aşağı da iken başlanmakta ve oluşan çaprazdan atkı ipliği geçirilerek kirkit yardımı ile sıkıştırılmaktadır. Varangelen ağacı yukarı alınmakta ve atkı ipliği tekrar geçirilmektedir. İstenilen ölçüye gelene kadar bu sistem devam etmektedir.

Gördes halılarında kilim örgüsünün standart bir kalınlığı yoktur. Her halıda farklı kalınlıkta kilim örgüsüne rastlanmaktadır. Renkler genellikle vzeimin dokumasında kullanılan renkler ile aynıdır.

5.1.2.6. Düğüm Atma

Gördes yöresi halılarında Türk düğümü (Gördes düğümü) tekniğiyle dokuma yapılmaktadır.

Yörede ilme atmak için birbirinin karşıtı olan çözgü ipliğinden ilmelik iplik arasından geçirilip, sol çözgünün önüne alınmakta ve tekrar sağ çözgünün önünden arkaya doğru geçirilerek iki çözgünün arasına alınmaktadır. Bir sıra düğüm atıldıktan sonra sağ taraftan ve sol taraftan atkı işlemi yapılmaktadır.

Düğüm atma ve atkı atma işlemi bittikten sonra ilme ipliğinin fazlası halı makası ile istenilen hav boyunda kesilir ve bu işlem her sırada uygulanmaktadır.

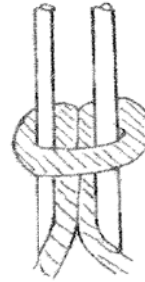
5.1.2.7. Bitirme İşlemleri

İlme atma işlemi bittikten sonra başlangıçtaki gibi kilim örgüsü ve çiti örgüsü yapılmaktadır. Uygun saçak uzunluğu bırakıldıktan sonra halı tezgahtan kesilmektedir. Halı üzerine kuru süpürme işlemi veya gerekliyse yıkama işlemi yapılmaktadır.

5.1.3. Geleneksel Gördes Halılarının Renk, Motif ve Desen Özelliği

Batı Anadolu Bölgesinin en önemli halı dokuma merkezlerinden biri olan Gördes, Türklerin halıcılıkta geliştirdiği “çift düğüm” denilen ilmek tipine “Gördes düğümü” adını vermiştir (Anonim,1990:10). Türk düğümüne ismini veren bu yörenin düğüm şekli çift bağlamadır. Sıklık dm^2 'de 28x32 ile 48x56 arasında değişiklik göstermektedir. İlmesi yündür, bazı eski örneklerde ise beyazlar pamukla işlenmiştir. Çözgüsü; yün, pamuk, nadiren ipek veya ketendir. Atkı yün veya pamuktan oluşur. İki ilme sırası arası genelde iki kattır biri düz diğeri çapraz atılmaktadır. Kenarlar 2-3 katlı atkı ipliğiyle örülmüştür. Bazı ender parçalarda köşelerde ipek saçaklar görülmüştür (Öztürk ve Aydın,1994:30).

Türk (Gördes) düğümüne yörede karnıyarık düğüm de denilmektedir.

Şekil 9. Gördes (Türk) düğümü (Yazıcıoğlu, 1992:122)

Türk(Gördes) düğümü ile dokunan bu halılar seccade boyutunda genellikle kareye yakın halılardır.

Geleneksel Gördes halılarında bitkisel boyalar kullanılmaktadır. Eski Gördes halılarında dokuyucular bitkisel boyalar kullanarak kendi ipliklerini kendileri boyamaktadır. Gördes halılarında kırmızı, kahverengi, mavi, lacivert, yeşil ve beyaz

renk tonları hakimdir. Halıcılar arasında lacivert zeminliler daha kıymetli kabul edilmektedir (Deniz,1986:13).

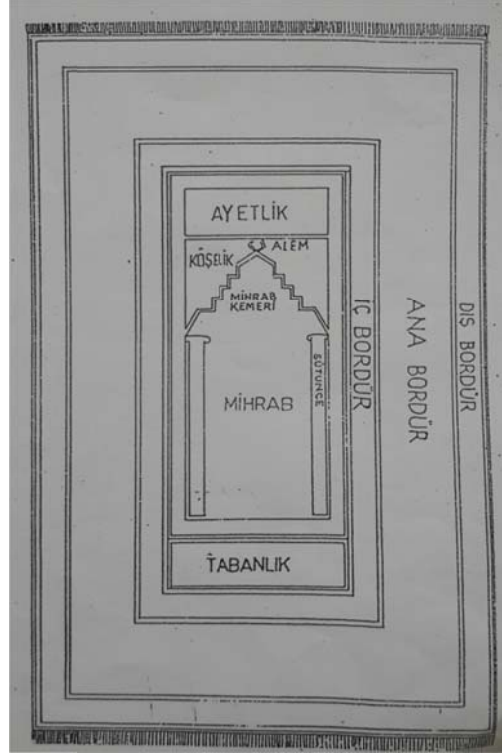
Gördes halılarında bazı örneklerde zıt renklerin bir araya geldiği görülmektedir. Kırmızı ile lacivert, turuncu ile yeşil, turuncu ile lacivert genellikle yanyana kullanılmıştır. Halılarda çoğunlukla koyu kırmızı, mavi, deve tüyü ve krem rengi hakimdir. Geleneksel Gördes halılarında kullanılan renkler; kırmızı, açık yeşil, koyu yeşil, mavi, lacivet, krem rengi, deve tüyü, beyaz, siyah, yavru ağzı(tarçın), zeytin yeşilidir.

Müze kataloglarında ve kaynaklarda verilen bilgilere göre Gördes halıları genellikle seccede tipindedir. 17. yy. dönemine ait halılarda, dışta ince bir şerit bulunur. Devamında geniş bordür yer alır. Bu bölümün içerisi top çiçekler, her biri kelebeği andıran 3 yapraklı çiçekler veya değişik bitkisel desenlerle bezenir. Devamında üzeri küçük çiçeklerle süslü yanyana sıralanmış ince dar şeritler yer alır. Bir açık, bir koyu renkle belirtilen şeritlerin sayısı halılara göre değişir. Bazı örneklerde ise görülmez. Geniş bordürün ardında “tarak” ismiyle anılan bir ters bir düz yerleştirilmiş üst üste sıralanmış geometrik motifler ve bunların arasındaki karanfil desenleri vardır. Devamında “halı iç zemini”ni çeviren “ geniş su” görülür. Bu bölümün içerisi halının geniş kenarını süsleyen bitkisel desenlerle veya balığa benzer motiflerle doldurulur. Dikdörtgen şekilli halı zemininde küçük bir mihrap bulunur.

Mihrap tek veya çift yönlüdür. Tek yönlülerde merdiven halinde daralarak yükselir. Mihrap köşeleri genellikle pahlıdır. Mihrabın içe bakan yüzleri yanyana dizilmiş çiçeklerle bezelidir. Mihrabın içerisi boş bırakıldığı gibi mihrap tepeliğinden sarkan kandil, ibrik veya çiçek demeti ile de süslenir.

Çift yönlü mihraplı halılarda genel şema tek mihraplılarla aynıdır. Mihrap halıyı iki yandan kuşatır. Ortada küçük bir göbek görülür. Göbeğin etrafı mihrap motifleriyle süslenir. Bazı halılarda da mihraplarla göbeğin arasında kalan boşluk koyu renkli beneklerle doldurulur. Aynı döneme ait halılarda mihrabın altında ve üzerinde dikdörtgen şekilli çerçevelere yer verilir. Bu bölümün içerisi ejder figürü, balığa benzer motifler veya mihrap köşelerini süsleyen, kelebeğe benzer çiçeklerle

bezenir. Çerçeve ile mihrap arasında kalan kısım genellikle geniş kenar üzerindeki bitkisel desenlerle veya kelebek şekilli motiflerle doldurulur (Deniz,1986:13).

Şekil10. Bir Gördes seccadesinin bölümleri (Anonim,1990:17)

Gördes halıları çeşitli kompozisyon ve motif özelliklerine göre şu şekilde sınıflandırılmaktadır.

Kız(Sinekli) Gördes: Ortasında eşkenar dörtgen şeklinde madalyonu, çift mihrabı ve geniş kendine özgü bordürü ile çeyizlik olarak dokunan, odalık boyutundaki halılardır. Eski örneklerde bordür ve iç zemin renkleri beyazdır. Birbirine bağlı iki kanat şeklindeki küçük *sinek* (Şekil12a) motiflerin zeminde diyagonal olarak sıralanmış olan kompozisyonların genel tanımıdır. Kız çeyizi olarak dokunması nedeniyle *Kız Gördes* (Şekil11, Şekil12), adıyla da anılmaktadır (Deniz,2000:107-108, Aydın ve Öztürk,1994:30, Deniz,1986:13). Şekil11, şekil12'de Kız gördes örnekleri görülmektedir.

Şekil 11. Kız (sinekli) Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992a)

Şekil 11a. Eşkenar dörtgen (Suvacı, 2014)

Şekil 11b. Çengel (Suvacı, 2014)

Şekil 11'de Kız (sinekli) Gördes örneği görülmektedir. Antalya Müzesinde bulunmaktadır. Env. No:1.56.75'tir. Halının ebatları 1.28x1.97 m'dir. Dm^2 de bulunan düğüm sayısı 26x33'tür. 18.yüzyıl örneklerindedir. Kullanılan renkler; beyaz, kırmızı, siyah, mavi ve sarıdır. Desen özelliklerinde Çift mihraplı kompozisyon özelliği görülmektedir. Halının orta zeminin de eşkenar dörtgen (Şekil 11a) madalyon bulunmaktadır. Eşkenar dörtgenin üst ve alt ucunda kandil, motifleri, çevresindeki boşluklarda iseküçük eşkenar dörtgenler sıralanmıştır. Mihrabın kemeri çengel (Şekil 11b) motifleri ile çevrelenmiştir. Mihrap köşelerinde stilize karanfil ve yaprak motifleri yer almaktadır. Ayetlik kısımlarına geometrik motifler dokunmuştur. Halı zemininde iki adet dar bordür, bir adet geniş bordür bulunmaktadır.

Şekil 12. Kız (sinekli) Gördes ve yüzey şeması, (Anonim 1992b)

Şekil 12a. Sinek (Suvacı, 2014)

Şekil 12b. Ejderha (Suvacı, 2014)

Şekil 12’de bir başka Kız (sinekli) Gördes halısı örneği görülmektedir. Halı 1.07x1.52 m’dir. Dm^2 deki düğüm sayısı 30x40’dır. 18. yüzyıl halı örneklerindedir. Halıda kullanılan renkler; siyah, beyaz, krem, kahverengi ve sarıdır. Kompozisyonda; kuş, ejderha ve hayat ağacı motifleri kullanılmaktadır. Çift mihraplı kompozisyon özelliği görülmektedir. Genellikle gelinlik kızların çeyizinde kız gördes görülmektedir. Halının orta zeminin de *eşkenar dörtgen* (Şekil11a) içerisinde stilize çiçekler, çevresindeki boşluklarda iseküçük beyaz renkte *sinek* (Şekil12a), motifleri bulunmaktadır. Mihrabın kemeri *çengel* (Şekil11b), motifleri ile

çevrenmiştir. Mihrap köşelerinde ismi bilinmemekte olan motifler yer almaktadır. Ayetlik kısımlarına *ejderha* (Şekil 12b) motifleri dokunmuştur. Halı zemininde on beş adet birbirini tekrar eden dar bordür yer almaktadır.

Göbekli Gördes: Göbekli Gördes'te de Kız Gördes'te olduğu gibi çift yönlü mihrapların üst kısımlarında dikdörtgen şekilli birer çerçeve yer alır. Bu çerçeveler için stilize ejder figürleri veya çiçek motifleri ile süslenmiştir (Anonim,1990:13, Deniz,1986:13). Şekil13, şekil14 ve şekil15 de Göbekli Gördes halı örnekleri görülmektedir.

Şekil 13. Göbekli Gördes ve yüzey şeması (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)

Şekil 13a. Dışli yaprak (Suvacı, 2014)

Şekil13’de verilen örnekte bir Göbekli Gördes görülmektedir. Deliçoban köyünde bulunan ve 80-90 yıllık olduğu bilgisi alınan halının ölçüleri 80x1.10 m’dir. Dm² deki düğüm sayısı 23x282’dir. Atkısı, çözüğü ve ilmesi yündür. Kullanılan renkler kırmızı, beyaz, bej rengi, koyu yeşil ve siyahtır. Halı zeminin de iki adet dar bordür ve bir adet geniş bordür yer almaktadır. Halının orta zeminin de köşeli ve göbekli kompozisyon özelliği görülmektedir. Köşe ve göbeklerde stilize *dişli yaprak* (Şekil13a) yer almaktadır.

Şekil 14.Göbekli Gördes ve yüzey şeması (Gördes Kültür Evi) (Suvacı 2014)

Şekil 14’de başka bir Göbekli Gördes örneği görülmektedir. Gördes Kültür Evinde bulunmaktadır. Halının ebatı 1.03x2.10 m ölçülerindedir. Dm² deki düğüm sayısı, 21x30. Ham madde olarak atkı, çözüğü ve ilmeleri yündür. 90 yıllıktır. Halıda kullanılan renkler, kırmızı, beyaz ve devetüyü rengidir. Halıda bir adet kalın iki adet ince bordür bulunmaktadır. Ayetlik ve tabanlık ile orta zemindeki desenler halının çok eski olup deforme olması sebebi ile bilinmemektedir.

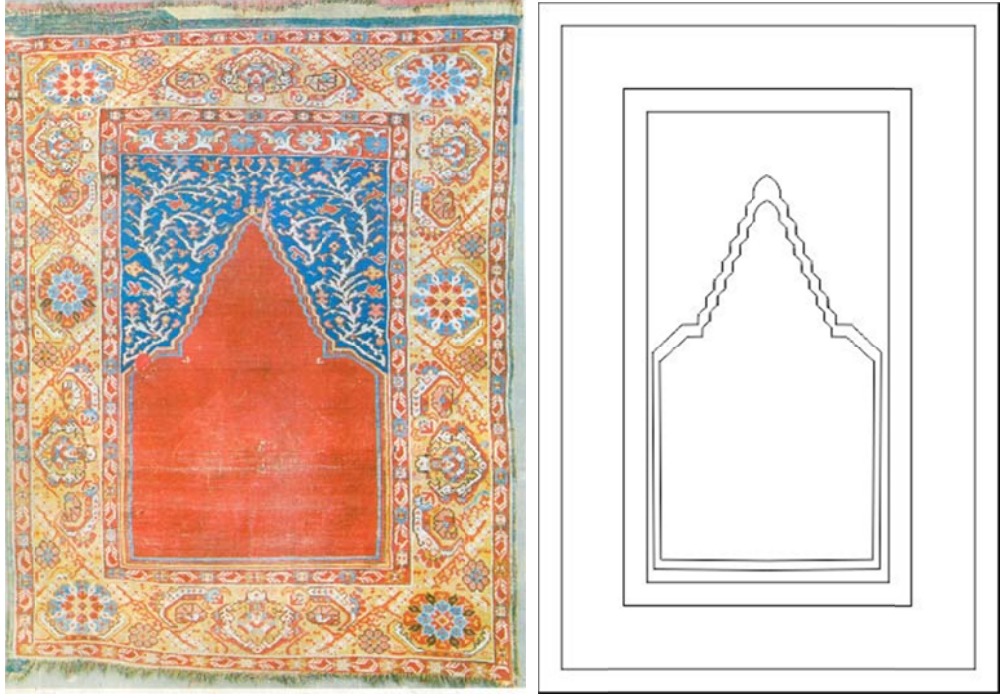
Şekil 15 .Göbekli Gördes ve yüzey şeması (Gördes Kültür Evi) (Suvacı 2014)

Bir başka Gördes halısı örneği ise Şekil15’de verilmiştir. Halı Gördes Kültür evinde bulunmaktadır. Ebatları 1.03x2.10 m’dir. Dm² deki düğüm sayısı, 21x30’dur. Atkı, çözüğü ve ilmesi yündür. 80 yıllık bir örnektir. Halı içerisinde beyaz, kırmızı, sarı ve devetüyü renkleri kullanılmıştır. Halıda iki adet geniş, üç adet dar bordür görülmektedir. Ayetlik ve tabanlık ile orta zemindeki desenler halının çok eski olup deforme olması sebebi ile bilinmemektedir.

Mihraplı Gördes. Mihrap özelliği görülen kandilsiz örneklerdir. Kandil motifi bulunmayan bu halılara mihraplı gördes adı verilmektedir (Deniz,1986:13).

Şekil16, şekil17, şekil18, şekil19 şekil20, şekil21 ve şekil22’de Mihraplı Gördes örnekleri görülmektedir.

Şeki16. Mihraplı Gördes ve yüzey şeması(Anonim 1992b)

Şekil16'da Mihraplı Gördes halısı örneği görülmektedir. Halı İstanbul Vakıflar Halı Müzesinde bulunmaktadır. Env. No:209'dur. Boyutu 1.20x1.71 m olan bu örneğin Dm^2 deki düğüm sayısı 35x50'dir. 18. Yüzyıl Gördes halısı örneklerindedir. Halıda kırmızı, mavi, beyaz ve turuncu renkler kullanılmıştır. Halı mihraplı kompozisyon özelliği göstermektedir. Mihrap zeminini kırmızı renklidir. Mihrap kemerini mavi renkte zikzak kontur çevrelemektedir. Mihrap köşelikleri mavi renk zemin üzerine hayat ağacı motifi dokunarak oluşturulmuştur. Ayetlik kısmında bitkisel kompozisyon yer almaktadır. Gül, yıldız çiçeği, palmiye yaprağı gül şeklinde fiyonk, *karanfil* (Şekil19b) ve çeşitli çiçek motifleri, cennet bahçesini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Halı zemininde iki adet dar bordür ve bir adet geniş bordür bulunmaktadır.

Şekil 17. Mihraplı Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992e)

Şekil 17’de ise bir başka Mihraplı Gördes halısı görülmektedir. Türk İslam ve Eserleri Müzesi (TİEM) ’nde yer alan 1.27x1.85m ebatlarındaki halı örneğinin Dm^2 deki düğüm sayısı 30x40’ dır. 18. Yüzyıl halı örneklerindedir. Kullanılan renkler, lacivert, kahverengi, krem, mavi, sarı, beyaz ve devetüyü rengidir. Halıda dört adet dar, üç adet geniş bordür yer almaktadır. Halının zeminin de mihraplı kompozisyon özelliği görülmektedir. Mihrap kemeri minik stilize çiçekler, ile çevrelenmiştir. Mihrap köşeleri *karanfil* (Şekil 19b) motifleri dokunarak oluşturulmuştur. Ayetlik kısmında yatık ”S” şeklinde ejder figürleri, tabanlık kısmında ise bitkisel motifler yer almaktadır.

Şekil 18. Mihraplı Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992e)

Şekil18’de yer alan halı başka bir Mihraplı Gördes örneğidir. 18. Yüzyıl örneklerinden olan ve Türk İslam ve Eserleri Müzesi’de bulunan halının ebatları 1.05x1.48m’dir. Dm² deki düğüm sayısı 35x45 olup kullanılan renkler ise kırmızı, yeşil, koyu sarı, krem rengi, turuncu ve mavidir. Orta zemininde bir mihrap görülmektedir. Mihrabın etrafında bitkisel motifler bulunmaktadır. Kenar bordürde de bitkisel motifler görülmektedir. Bu seccade ibadette yalnızlığın bir simgesidir.

Şekil 19. Mihraplı Gördes (Hayat ağaçlı) ve yüzey şeması (Gördes Kültür Evi-2014) (Suvacı 2014)

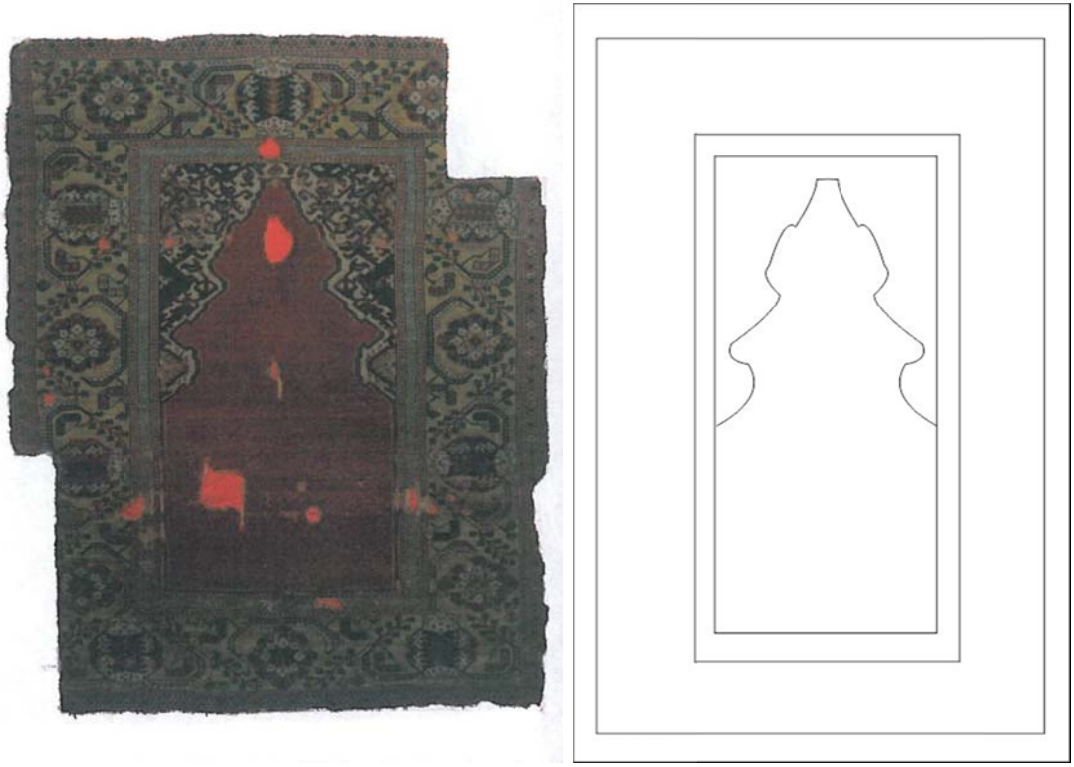

Şekil 19a. İbrik (Suvacı, 2014)

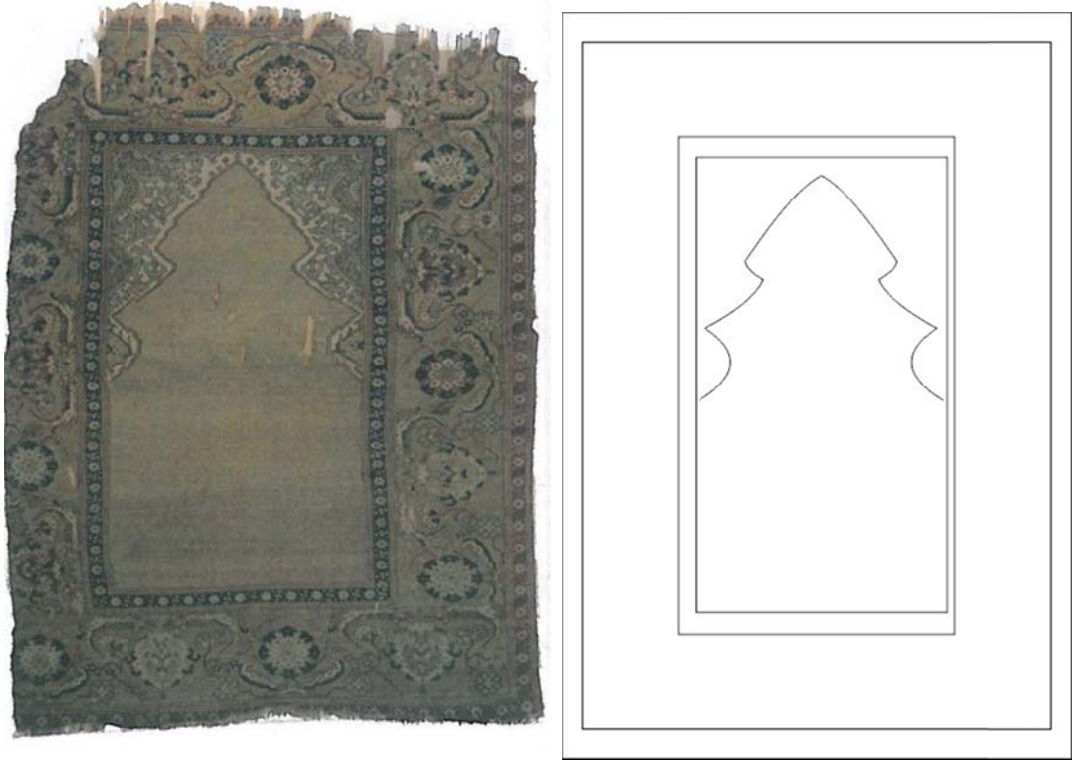
Şekil 19b. Karanfil (Suvacı, 2014)

Şekil19’da görülen Mihraplı Gördes Örneği Gördes Kültür Evi’nde bulunmaktadır. Ebatları 1.03x2.10m olan halının Dm^2 deki düğüm sayısı 21x30’dur. Atkı, çözü ve ilmesi yündür. Kırmızı, krem rengi ve siyah renkleri kullanılmıştır. ki adet geniş, bir adet dar bordür bulunmaktadır. Halının orta zemininde, mihrap özelliği görülmektedir. Mihrabın etrafında içe doğru *çengel* (Şekil11b) motifleri bulunmaktadır. *Karanfil* motifi (Şekil19b), görülmektedir. En alt kısımda bir *ibrik* (Şekil19a) ve ibriğin üzerinde hayat ağacı motifi görülmektedir.

Şekil 20. Mihraplı Gördes ve yüzey şeması (Anonim2009)

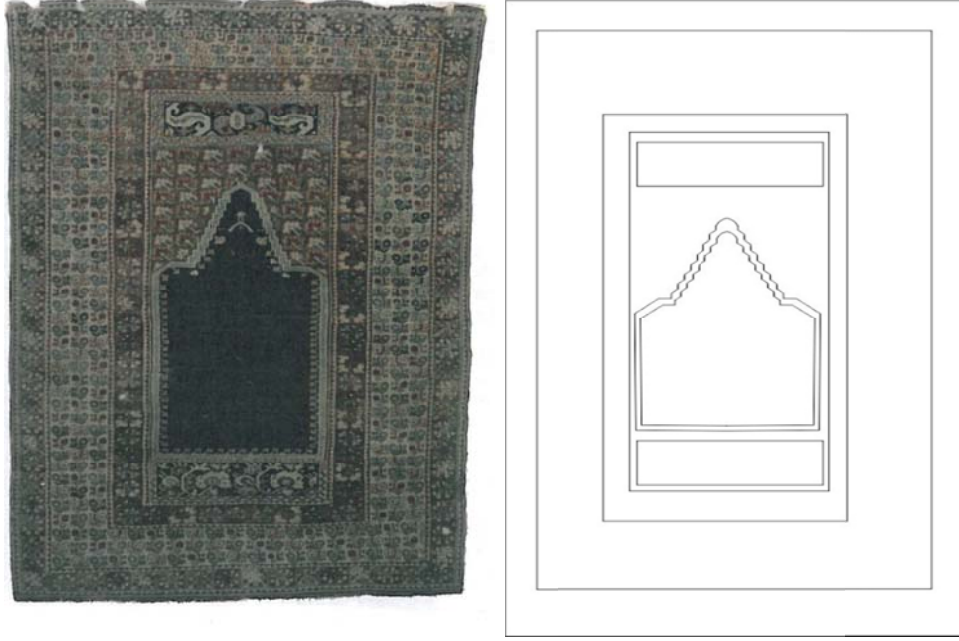
Şekil20’de Mihraplı Gördes örneği görülmektedir. Türk İslam ve Eserleri Müzesi’nde bulunup, 19. Yüzyıl örneklerinden olan 1.24x1.81m ebatlarındaki halının atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür. Kırmızı, koyu lacivert, kiremit kırmızısı, koyu yeşil renkleri kullanılmıştır. Kırmızı ince çizgi ile konturlanmış I. ve III. bordürler krem rengi zemin üzerine sarmaşık desenlidir. Koyu lacivert zeminli ana bordür karakteristik Gördes bordür desenlerine sahiptir. Gayet sade ve basık mihrap nişini taşıyan sütunlar mimari bir öge halini almıştır. Mihrap zemini Kiremit kırmızısı renkte olup boş bırakılmıştır. Buna karşılık niş köşeleri lacivert zemin üzerine nar veya haşhaş bitkisini andıran bitkisel desenlerle Girift bir biçimde işlenmiştir. Seccadenin büyük bir bölümünde havlar dökülmüş olmakla birlikte kullanılan motifler izlenebilmektedir.

Şekil 21 .Mihraplı Gördes ve yüzey şeması (Anonim2009)

Şekil21’de ise bir başka Mihraplı Gördes halısı örneği görülmektedir. Türk İslam ve Eserleri Müzesinde bulunan ve Osmanlı 17. Yüzyılının 2. Yarısı örneklerinden olan 1.21x1.70m ebatlarındaki halının atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür. Kullanılan renkler, deve tüyü rengi, mavi, kırmızı, kahverengi ve koyu bej rengidir. Üç bordürlüdür. I. bordürde kırmızı zemin üzerine mavi, krem rengi ve kahve rengi renklerinin kullanıldığı gökyüzünü simgeleyen minik yıldız rozetler ve aydıklık karanlığın, yer gök, iyilik, kötülük, güç, kuvvet sembolü stilize *ejderha* (Şekil12b) figürleri sıralanmıştır. II. geniş ana bordür deve tüyü rengi zeminlidir. Bordür deseni iri saz yaprakları ile kucaklanan palmet yaprakları ve sümbül, *karanfil* (Şekil 19b), taç yapraklı iri rozet çiçeklerden meydana gelir. Kırmızı, krem rengi, kahve rengi çizgili sedef bordürle çevrili mavi zeminli III. bordür I. bordür deseninin tekrarıdır. Kırmızı, kahve rengi ve koyu bej renkli çizgilerle belirlenen kıvrak ve boğumlu tepesi çengel motifleri ile biten ters “V” şeklindeki mihrap nişinin zemini bordür zemini ile aynı renktedir. Mihrap zeminin boş ve sadeliğine karşılık mihrap

nişinin köşelikleri krem rengi zemin üzerine kahve rengi konturlu içleri stilize palmet ve rumi yapraklarından oluşan bitkisel desenlerle dolguludur.

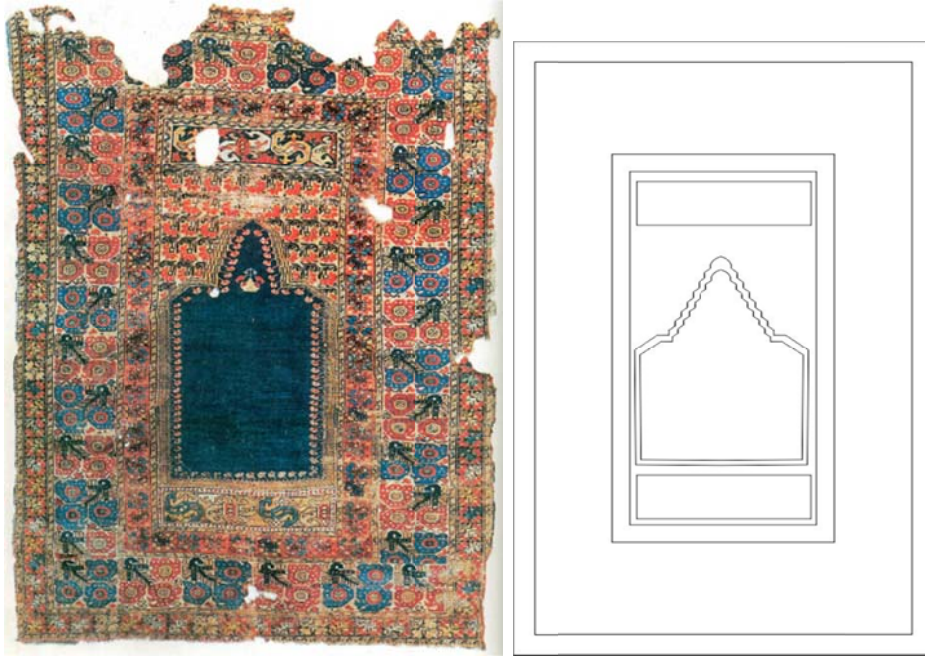

Şekil 22. Mihraplı Gördes ve yüzey şeması (Anonim2009)

Şekil22’de Mihraplı Gördes örneği görülmektedir. Türk İslam ve Eserleri Müzesi’nde bulunup (Envanter no: Tiem 803)’tür. 19. Yüzyıl örneklerinden olan halı 1.87x1.30m ebatlarındadır. Kahverengi, hardal sarısı, krem rengi, lacivert, koyu lacivert renkleri kullanılmıştır. Kırmızı beyaz renkli, zikzak desenli sedef bordürlerle sınırlanmış 3 bordürle çevrilidir. Birinci dış bordür koyu renk üzerine 3. İç bordür ise kırmızı zemin üzerine üçlü çiçek demetleri yer alır. Daha geniş tutulan krem renkli ana bordür ise enine ve boyuna üçer sıralı stilize çiçek motifleri sıralanmıştır. Krem ve kahverengi konturlu kademeli yükselen mihrap nişinin tepesinde *çengel* (Şekil11b) şeklinde alem bulunur. İçten küçük yapraklı çiçek ve *karanfillerle* (Şekil19b) şekillenen mihrap nişinin zemini koyu lacivert renklidir. Niş köşelikleri deve tüyü rengi zemin üzerine testere dişli çınar yaprakları ile dolguludur. Lacivert renkli alınlıkta stilize üç *ejderha* (Şekil12b) tabanlıkta ise elmaya benzeten bitkisel motifler yer alır. Seccadenin genelinde kullanılan pastel renkler 19. yy Gördes halılarının başlıca özellikleridir.

Elmalı Gördes: Ana bordürlerinde üç ayrı yöne bakan ve bir dalla birbirine bağlı bitkisel karakterli motif taşıyan namazlıklara verilen isimdir (Şekil23) (Aydın ve Öztürk,1994:30).

Şekil23'de Elmalı Gördes halısı örnekleri görülmektedir.

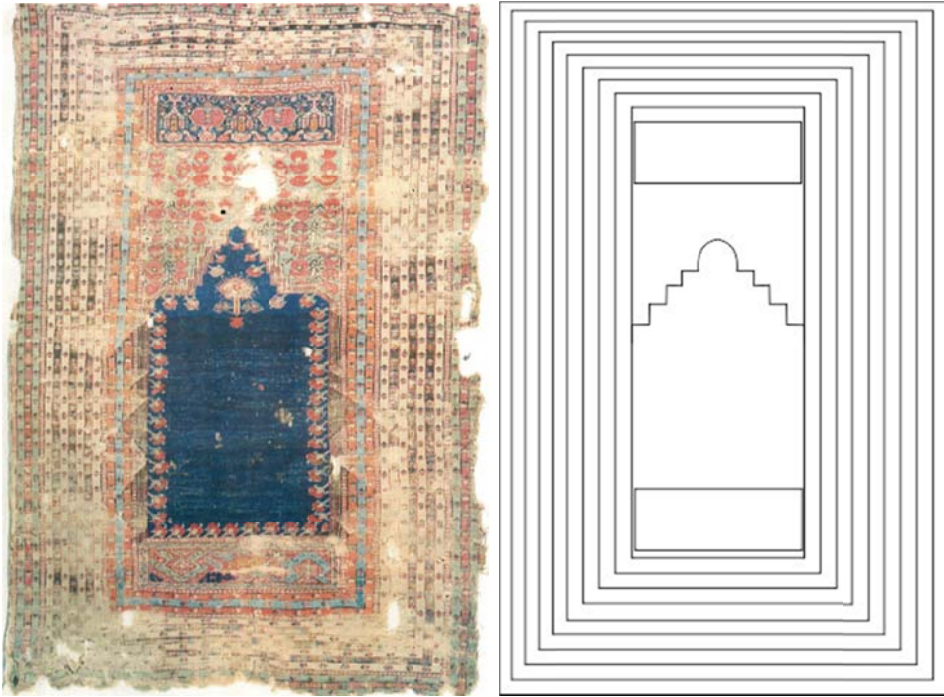
Şekil 23. Elmalı Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992b)

Şekil.23'de Elmalı Gördes halısı örneği görülmektedir. Vakıflar Halı Müzesinde bulunan ve (Env. No:E65) olan halının ebatları 1.35x1.76m'dir. Dm² deki düğüm sayısı 30x50 olup 19. Yüzyıl örneklerimizdendir. Lacivert, kırmızı, mavi, sarı, kahverengi, devetüyü renkleri kullanılmıştır. Bu örnek, motiflerin çiçek şekilleriyle ifade edildiği halılara bir örnektir. Gül, gül goncası ve *karanfil* (Şekil19b), motifleri cennet bahçesini sembolize etmektedir. Halının zeminin de mihraplı kompozisyon özelliği görülmektedir. Mihrap kemeri minik *stilize çiçekler* (Şekil 25a), ile çevrelenmiştir. Mihrap köşeleri *dişli yapraklar* (Şekil13a), dokunarak oluşturulmuştur. Ayetlik ve tabanlıklarında geometrik motifler yer almaktadır. Halının zemininde iki adet dar bordür bir adet geniş bordür yer almaktadır.

Avizeli (Kandilli) Gördes: Avizeli (Kandilli) Gördes (Şekil 24, Şekil25, Şekil26) halılarında tek mihrap görülür. Mihraptan halı zeminine bir kandil veya çiçek demeti sarkar. Kandil yerine, *ibrik* (Şekil19a) de kullanılabilir. Mihrabın altında ve üzerinde dikdörtgen çerçeveler bulunur. Günümüzde bu bölüme ayetlik veya ayna denilmektedir. Halı zeminine iç örnek denir (Deniz,2000:107-108, Deniz,1986:13).

Şekil24, şekil25, şekil26'da Avizeli (Kandilli) Gördes örnekleri görülmektedir.

Şekil 24. Avizeli Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992b)

Şekil 24a. Avize (kandil) (Suvacı, 2014)

Şekil24’de ise Avizeli Gördes halısı örneği görülmektedir. Türk ve İslam Eserleri Müzesi’de bulunan halının (Env. No:912)’dir. 1.24x1.66 ebatlarındadır. Dm² deki düğüm sayısı 30x40’tır ve 18. Yüzyıl örneklerindedir. Lacivert, mavi, krem, kırmızı ve kahverengi renkleri kullanılmıştır. Halının zeminin de mihraplı kompozisyon özelliği görülmektedir. Mihrap kemeri minik stilize çiçek, ile çevrelenmiştir. Mihrap köşeleri ismi bilinmeyen motifler dokunarak oluşturulmuştur. Ayetlik ve tabanlık kısımlarında geometrik ve bitkisel motifler yer almaktadır. Halının zemininde 14 adet dar bordür yer almaktadır.

Şekil 25. Avizeli Gördes ve yüzey şeması (Gördes Kültür Evi-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 25a. Avize (kandil) (Suvacı, 2014)

Şekil25’de Avizeli Gördes örneği görülmektedir. Gördes Kültür Evi’nde bulunan ve yetkili kişiler tarafından 90 yıllık olduğu belirtilen 1.03x2.10m ebatlarındaki halının atkısı çözgüsü ve ilmesi yündür. Dm^2 deki düğüm sayısı 21x30’dur. Kırmızı, turuncu, mavi, yeşil, beyaz renkleri kullanılmıştır. İki adet geniş, bir adet dar bordür görülmektedir. Halının orta zemininde mihrabın altında sarkan bir avizebulunmaktadır. Bordürlerde stilize edilmiş çiçek motifleri görülmektedir.

Şekil 26. Avizeli (kandilli) Gördes ve yüzey şeması (Anonim2009)

Şekil 26’da başka bir Avizeli (kandilli) Gördes halısı örneği görülmektedir. : Türk İslam ve Eserleri Müzesi ‘nde bulunan ve Env No: TIEM 800 olan 1.77x1.43m ebatlarındaki halının atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür. Osmanlı 19. Yüzyıl örneklerindedir. Kırmızı, koyu yeşil, açık kahve rengi, siyah, hardal sarısı renkleri kullanılmıştır. Kırmızı zeminli zikzak sedef bordürle konturlanmış üç bordürü vardır iç dış bordür koyu yeşil zemin üzerine üçlü çiçek motiflerinin sıralanmasında meydana gelen kenar suyu şeklindedir. II. ana bordür bazen zemin üzerine stilize üçlü top çiçeklerle dolguludur. III. iç bordür deseni ise açık kahve zemin üzerine sağlı sollu yerleştirilmiş stilize *ejderha* (Şekil12b) figürlerinden meydana gelir. Ters “V” formundaki mihrap nişi içten bitkisel motiflerle çerçevelemiştir. Kırmızı zeminli mihrap içi zemini hayat ağacını andıran bitki demetleri ile zengin bir şekilde

işlenmiştir. Niş, köşelikleri petrol yeşili zemin üzerine kırmızı beyaz testere dişli yaprak motifleri ile dolgulanmıştır.

Mecid Gördes: Halı zemininde tuğra veya sancak tasfiri bulunan örneklere denir. Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) ortaya çıkan bu halılar, halk arasında “Mecid Gördes”, yabancı kaynaklarda da “Barok Gördes veya Kızıl Gördes” isimleriyle tanınırlar (Deniz,1986:13).

Çakıroğlu (Çakıro) Gördes: Geniş yapraklı çiçekler, Geniş yapraklı çiçekler, top güller ve bitkisel motiflerden oluşur. Çiçek demeti şeklinde oluşan desen halının orta göbeğine yerleştirilmiştir. İlk somya halıları olarak II. Dünya Savaşından sonraki yıllarda halıcı “Çakıroğulları” ailesi tarafından desen ortaya konulduğu için halıya “Çakıro Gördes” (Şekil27) denilmiştir (Deniz,1986:13).

Şekil27’de Çakıroğlu (Çakıro) Gördes örnekleri görülmektedir.

Şekil 27 . Çakıroğlu Gördes ve yüzey şeması (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı 2014)

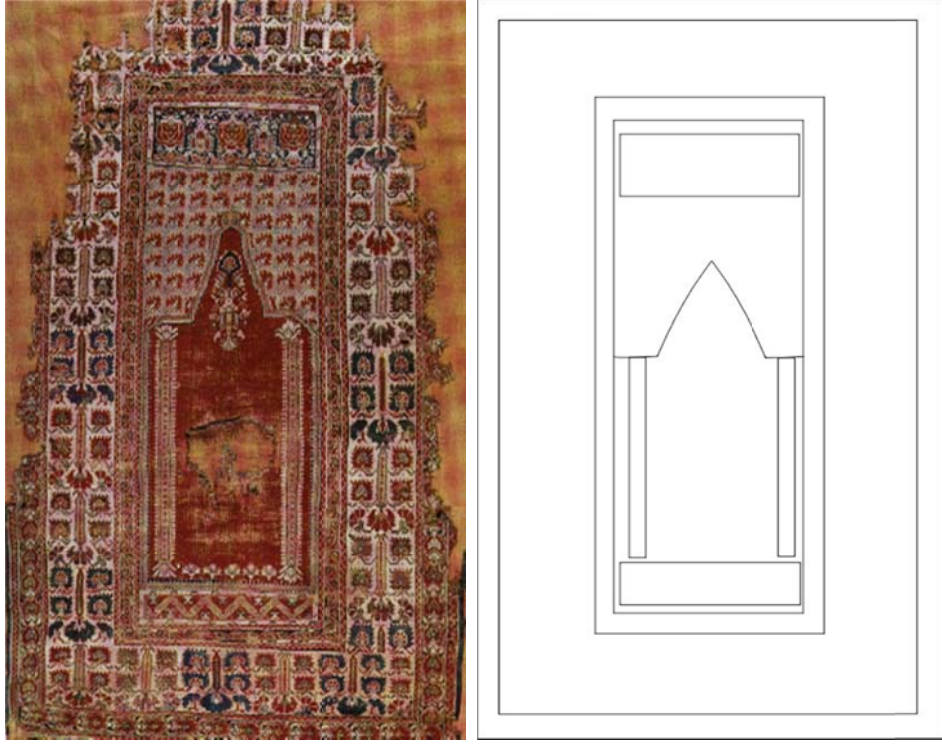
Şekil 27a. Çiçek demeti (Suvacı, 2014)

Şekil27'de Çakıro Gördes örneği görülmektedir. Gördes ilçesine bağlı Deliçoban köyünde bulunmaktadır ve 50-60 yıllık olduğu bilgisi alınan halının ölçüleri 80x1.10m'dir. Hammadde olarak atkısı pamuk, çözgü ve ilmeleri yündür. Dm² deki düğüm sayısı 22x23'tür. Desen özelliklerinde tek bordür görülmektedir. Halının orta göbeğinde çiçek demeti şeklinde top güllerden oluşan desen görülmektedir. Desen genel olarak geniş yapraklı çiçekler, *çiçek demeti* (Şekil 27a) ve bitkisel motiflerden oluşmuştur.

Manzaralı Gördes: Halı zemininde yan yana dizilmiş yada üstüste sıralanmış, bahçeli evler veya etrafı bahçeyle çevrilmiş cami tasvir edilir. Bazen halı zemini mihtaptan sarkan bir çiçek demetiyle ikiye bölünür ve manzaralar her iki bölüme simetrik olarak yerleştirilir (Deniz,1986:13).

Sütunlu (Marpuçlu) Gördes: Mihrabı iki yönden sütuncelerle taşınan halılara Sütunlu (Marpuçlu) Gördes adı verilmiştir (Şekil28, Şekil29, Şekil30) (Deniz,2000:107-108, Deniz,1986:13).

Şekil28, şekil29, şekil30'da Sütunlu (Marpuçlu) Gördes örnekleri görülmektedir.

Şekil 28.Sütunlu (Marpuçlu) Gördes ve yüzey şeması (Anonim 1992b)

Şekil28’de Sütunlu Marpuçlu Gördes örneği görülmektedir. Türk İslam ve İslam Eserleri Müzesinde bulunmaktadır ve 17.yüzyıla ait olduğu bilgisi alınan halının ölçüleri 1.43x1.70m’dir. Dm^2 bulunan düğüm sayısı 34x44’tür. Kullanılan renkler; Bordo, lacivert, kırmızı, beyaz ve devetüyü rengidir. Desen özelliklerinde halının tümü çiçekli motiflerden oluşan hayat ağacı şekillerinden oluştuğu görülmektedir. Zeminin de mihraplı kompozisyon özelliği görülmektedir. Mihrap içerisinde iki adet sütun yer almaktadır. Mihrap köşelerinde *dişli yaprak* (Şekil 13a), yer almaktadır. Ayetlik kısmında bitkisel, tabanlılık kısmında geometrik motifler yer almaktadır. Halının zemininde iki adet dar bordür bir adet geniş bordür yer almaktadır.

Şekil 29. Sütunlu (Marpuçlu) Gördes ve yüzey şeması (Anonim2009)

Şekil29’da Sütunlu Gördes örneği görülmektedir. Türk İslam ve Eserleri Müzesinde (TİEM) bulunmaktadır. Envanter Numarası 806’dır. Halının ebatları 1.69x1.30m’dir. Osmanlı dönemi19.yüzyıl örneklerindedir. Kullanılan renkler; krem rengi, kırmızı, kahve rengi, mavi, beyaz, deve tüyü rengi, yeşil ve hardal sarısıdır. Beyaz zeminli bir Gördes seccadesidir. Üç bordürlüdür. Krem rengi zemin üzerine kırmızı, kahverengi “S” çengelli sedef bordürlerin çevrelediği I. bordür lacivert zemin üzerine menekşe motifli kenar suyu şeklindedir. Ana bordürde lacivert zemin üzerine Gördes halılarının geleneksel motifleri yer alır. 16. yy. Saray seccadelerinde tanıdığımız; lale, sümbül, *karanfil* (Şekil 19b), rozet çiçekler erken Gördes seccadelerinden farklı olarak daha natüralist üslupta işlenmişlerdir. Kırmızı mavi renk sarmaşık desenli III. bordür mihrap nişini kuşatır. Kırmızı mavi konturlu zikzaklarla yükselen mihrap nişi iki yandan zarif iki sütunce ile taşıyormuş izlenimi vermektedir. Alt ve üst uçları stilize palmetlerle bitem sütuncelerin içleri zikzak dolguludur. Cami mekanının tasvir edildiği seccadenin beyaz renkli mihrap zemini üzerindeki secde yerinde karanfilli çiçek buketi kandili sembolize eder. Deve tüyü renkli niş köşeliklerinin iki yanı da menekşe, sümbül, karanfillerle bezeli haya

motifleri yer alır. Kitabelik bordürü uçları çin bulutu uzantılı stilize ejder figürleri ile bezelidir.

Şekil 30 .Sütunlu (Marpuçlu) Gördes ve yüzey şeması (Anonim2009)

Şekil30'da Gördes Halısı (Seccade) örneği görülmektedir. Türk İslam ve Eserleri Müzesinde (TİEM) bulunmaktadır. Envanter Numarası TİEM 866'dır. Halının ebatı 1.61x1.16m ölçülerindedir. Hammadde olarak atkı, çözgü ve ilmeleri yündür. Osmanlı dönemi 17.yüzyıl ikinci yarusu örneklerindedir. Halıda kullanılan renkler kırmızı, mavi, sarı, kahverengi, beyaz, krem rengi ve lacivert rengidir. Kırmızı zeminli Gördes seccadesi üç bordürden oluşmaktadır. I. dış bordürde kırmızı zemin üzerine mavi, sarı ve kahverengi yıldız dolgulu minik rozetler sıralanmıştır. II. geniş ana bordür sarı zeminlidir. Bordür deseni Gördes halılarının karakteristik motiflerinden olan sümbül, *karanfil* (Şekil 19b), taç yapraklı iri rozet çiçeklerden oluşur. Stilize edilmiş *ejderha* (Şekil 12b) figürlerinin bitkisel karaktere dönüşmesiyle meydana getirilen iri yapraklar arasındaki stilize hayat ağacı, *karanfil* (Şekil 19b), ve kıvrım dallardan oluşan desen kompozisyonu bütün seccadenin çevresini kuşatır. İki yandan kırmızı beyaz dolgulu iki sedef bordürle çevrili beyaz

üzerine baklava dolgulu III. iç bordür seccadenin mihrap nişini kuşatır. Sivri, kıvrak ve boğumlu mihrap nişinin zemini kırmızı renklidir. Boş bırakılmış mihrap zemine karşılık mihrap nişinin köşelikleri krem rengi zemin üzerine kırmızı konturlu içleri kahve rengi ve lacivert renk dolgulu stilize rumi yapraklarını andıran bitkisel desenlerle doludur.

Şekil 31. Gördes Halısı ve yüzey şeması (Anonim2009)

Şekil31’de belirli bir grubu bulunmayan bir Gördes halısı görülmektedir. Türk İslam ve Eserleri Müzesinde bulunan ve Env. no: Tiem 1247 olan 1.05x1.53m ebatlarındaki halının atkı çözgü ve ilmesi yündür. Osmanlı 19. Yüzyıl sonu örneklerindedir. Sarı kırmızı turuncu ve kahverengi renkleri kullanılmıştır. Sarı zeminli halının desen tasarımı geleneksel gördes desenlerinden farklıdır. Oldukça sade bir desene sahip halı tek bir bordürle çevrelenmiştir. Kırmızı ve siyah iki çizgi arasındaki beyaz zeminli bordür şematize edilmiş bitkisel motiflerle dolduludur. Ana zeminin merkezinde alçak kaideli bir vazo içinde gül motiflerinin bulunduğu bir kompozisyon yer alır. Halının iki kısa kenarında da aynı kompozisyon tekrarlanmıştır.

5.2..Gördes Halılarının Tarihsel Süreçte Yaşadığı Değişim ve Günümüzdeki Durumu

Gördes halılarının tarihsel süreci incelendiğinde günümüze kadar bazı değişimler yaşayarak geldiği görülmektedir. İlk belirgin değişimler 1950'li yıllarda başlamıştır. (Deniz,1986:14-15).

Araştırma kapsamına alınan halı örnekleri incelendiğinde yakın tarihte görülen en belirgin değişim 1990 yılında dokunan halılarda tespit edilmiş ve bu nedenle çalışmada 1990 yılı ve sonrası günümüz halıları olarak değerlendirilmiştir. Bu tarihten sonra boyutlarda büyüme olduğu, geleneksel olarak kareye yakın olan halıların bazılarının çeyrek (150x250cm) ve kelle (200x300cm) boyutlarında dokunduğu tespit edilmiştir (Anonim 1992). Bununla birlikte dm^2 'deki düğüm sayısında da değişme olmuş ve TS 43 numaralı "El Dokuması Türk Halıları" isimli standarda göre kalitesi 30x35 olan halılar (Anonim 1992) 28x32, 30x35, 22x23, 30x40, 25x35 gibi farklı değerlerde dokunmaya başlanmıştır. Bu durum desen özelliklerini de etkilemiş olup desenlerin zeminde yerleştiriliş biçiminide değiştirmiştir. Orjinal kaliteye uymamakla beraber, günümüzde dokunan halıların; kalite açısından gerilemesi ve kaba, uzun havlı halıların dokunmasıyla kalitede düşüş olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle dokunmuş halılar da motiflerin daha sade ve büyük boyutta görülmesi de değişimin bir başka nedenlerindedir. (Deniz,1986:14-15).

Gördes halılarının boyutlarında da bir değişim olduğu ve genellikle Gördes'te seccade tipi küçük ebatlı halılar dokunurken artık büyük ebatla ve küçük ebatla farklı ebatlarda halıların dokunduğu görülmektedir.

Gördes halılarında kullanılan renklerde görülen değişim bitkisel boyaların yerini kimyasal boyaların alması ile başlamıştır. Geleneksel halılarda sıklıkla kullanılan renkler; soğan kabuğundan koyu sarı renk; ceviz kabuğundan koyu kahverengi, krem ve bej renkleri; boya kökünden koyu kırmızı, açık kırmızı, şeker rengi ve tarçın rengi; somak'tan kirli sarı; sarıkızotu'ndan tarçın rengi; sarıkızotu-indigo Hindistan'da yetişen bir bitkidir) karşımından yeşil renk; palamut'tan kızıl devetüyü, açık devetüyü ve gri renkler; mazi'dan koyu sarı; çivit otundan mavi;

kızılçam kabuğundan sarı, kızılı sarı, tarçın sarısı; adaçayı'ndan fildişi rengi ve bej rengi elde edilir. Sarımtırak tonlar veren basama otu ise genellikle renk karışımlarında kullanılır (Anonim,1990:7-9). Ancak günümüzde Gördes bölgesinde ilme ipliği hazır olarak, boyanmış şekilde alınmakta ya da çok az dokumacı bazı kimyasal boyalar kullanarak dokuma ipliklerini boyamaktadırlar. Bu nedenle geleneksel renklerin kullanımı giderek azalmaktadır. Bugün Gördes halılarında daha çok kırmızı, yeşil, lacivert, mavi, turuncu, kahverengi, siyah, hardal, mor, sarı, açık yeşil, koyu yeşil (ördek başı), ve beyaz renkleri kullanılmaktadır.

Bitkisel boya ile elde edilen renkler pastel renk ve tonlarda olmakta, kimyasal boyalar ise parlak renkler vermektedir. Kimyasal boyaların kullanılması ile elde edilen renkler canlı oldukları için dokumada renklerin birbirleri arasındaki uyumu, ticari amaçlı dokunan bu halılar tüketici tarafından tercih edilmektedir. Tüketici tercihlerinin bu yönde olması geleneksel renklerdeki değişimin nedenlerindedir.

Yörede yapılan araştırma sırasında Deliçoban köyüne ve Güneşli mahallesine yapılan ziyarette günümüzde artık eskisi gibi Gördes halısı dokunmamakta olup bunun yerini daha çok ticari amaçlı dokunan Kırkyama ve Şal adı verilen halıların dokunduğu tespit edilmiştir.

Çeşitli yöreler ait bitkisel formlu desenlerin bir araya gelerek ve özellikle renk uyumu sağlamak koşulu ile bir halıda toplanan kompozisyonlu halılara Kırkyama adı verilmektedir. Desen de genellikle Uşak yöresi halılarından esinlenilmektedir. Halılarda kullanılan motifler genellikle, geleneksel motiflerimizden olan; penç, hatayi, goncagül, dallı yaprak, hançer yaprağı gibi motiflerdir.

Şekil32, Şekil33, Şekil34, Şekil35 Şekil36, Şekil37 ve Şekil38'de Kırkyama halı örnekleri görülmektedir.

Şekil 32. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 33. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 34. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 35. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 36. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 37. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 38. Kırkyama halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil32, Şekil33, Şekil34, Şekil35 Şekil36, Şekil37 ve Şekil38’de Kırkyama halı örnekleri görülmektedir. Bitkisel kompozisyonlu bu halılarda genellikle eski Uşak halılarından kesitler alınarak kompozisyonlar oluşturulmuştur.

Şekil 39.Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 39a.Yıldız motifi(Suvacı, 2014)

Şekil 40.Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 40a.Hayat ağacı motifi (Suvacı, 2014)

Şekil 40b. Yıldız motifi (Suvacı, 2014)

Şekil 41. Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 41a. Boynuz motifi(Suvacı, 2014)

Şekil 41b. Yıldızeli motifi(Suvacı, 2014)

Şekil 42.Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 42a. Akrep motifi (Suvacı, 2014)

Şekil 42b. İbrik (Suvacı, 2014)

Şekil 43. Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 43a. Elibelinde motifi (Suvacı, 2014)

Şekil 43b. Koç boynuzu motifi

(Suvacı, 2014)

Şekil 44. Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil 44a. Kurtağzı motifi (Suvacı, 2014)

Şekil 45.Şal halı örneği ve yüzey şeması (Gördes Merkez-2014) (Suvacı 2014)

Şekil39, Şekil40, Şekil41, Şekil42, Şekil43, Şekil44 ve Şekil45’de verilen Şal halı örneklerinde, ince uzun şeritler içerisinde ağırlıklı olarak kilim desenleri kullanılmaktadır. Yıldız (Şekil39a, Şekil40b), elibelinde (Şekil43a), kurtağzı (Şekil44a), çengel (Şekil11b), yıldızeli (Şekil41b), hayat ağacı (Şekil40a), akrep (Şekil42a), ibrik (Şekil42b) ve boynuz (Şekil41a) motifleri görülmektedir.

Günümüz Gördes yöresinde; geleneksel Gördes halılarından genellikle Sinekli Gördes adı verilen kompozisyon dokunmaktadır. Bu halılarda kalite değişimi sebebiyle, motiflerde sadeleşme görülmektedir. Sinekli Gördes diğer adıyla Kız Gördes (Şekil46, Şekil47, Şekil48) adı verilen desen örneklerinde, eski örneklerde sinek motifleri daha yoğunken günümüz örneklerinde sinek motiflerinin azaldığı tespit edilmiştir. Bu tespitin yanı sıra azalan sinek motifleri yerine zemin ve bordürde kullanılan stilize çiçek (Şekil 25a) ve dişli yaprak (Şekil 13a) motiflerinin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Şekil46'da Kız Gördes halısı örneği görülmektedir. Deliçoban köyünde bulunan 75x123 ebatlarındaki bu halının Dm^2 deki düğüm sayısı 30x35'tir. Atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür. 10 yıllık olduğu bilgisi dokumacılar tarafından verilen bu halıda kırmızı, yeşil, mavi, siyah, lacivert, krem rengi, turuncu renkleri kullanılmıştır. Halıda bir adet geniş, iki adet dar bordür bulunmaktadır. İnce bordürlerde bitkisel motifler yer almaktadır. Orta zeminde madalyon şeklinde göbek görülmektedir. Göbeğin etrafında ise sinek motifleri bulunmaktadır.

Şekil 46.Kız Gördes ve yüzey şeması (Doğanpınar köyü-2014) (Suvacı, 2014)

Şekil47’da Kız Gördes halısı örneği görülmektedir. Doğanpınar köyünde bulunmuştur. 80x1.10m ebatlarında olan bu halının Dm^2 deki düğüm sayısı 30x40’tır. Doğanpınar köyünde ikamet eden dokumacı tarafından 15 yıllık olduğu bilgisi verilen halının atkısı, çözüğü ve ilmesi yündür. Beyaz, yavruağzı, mavi kahverengi renkleri kullanılmıştır. Çift mihraplı kompozisyon özelliği görülmektedir. Halının orta zeminin de eşkenar dörtgen *madalyon* bulunmaktadır. Eşkenar dörtgenin üst ve alt ucunda kandil, motifleri, çevresindeki boşluklarda ise küçük eşkenar dörtgenler sıralanmıştır. Mihrabın kemeri çengel motifleri ile çevrelenmiştir. Mihrap köşelerinde stilize yaprak motifleri yer almaktadır. Ayetlik kısımlarına bitkisel motifler dokunmuştur. Halı zemininde iki adet dar bordür, bir adet geniş bordür yer almaktadır.

Şekil47. Kız Gördes ve yüzey şeması (Doğanpınar köyü-2014) (Suvacı, 2014).

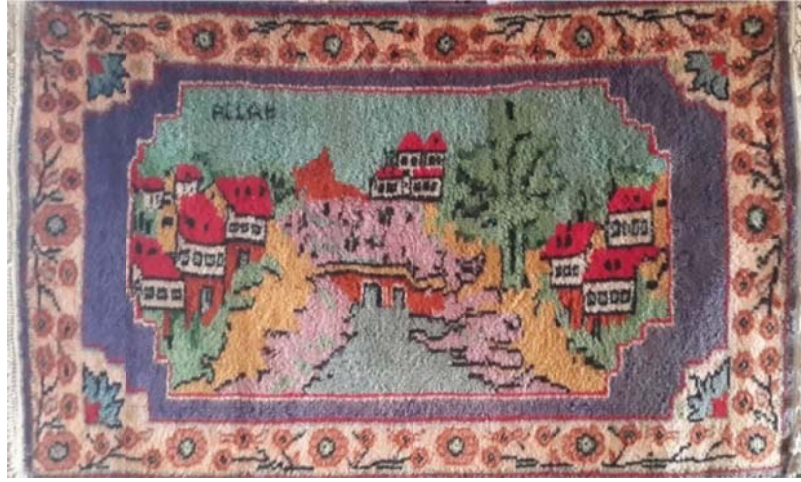
Şekil48’de görülen halı bir Kız Gördes halısı örneğidir. Güneşli kasabasında bulunan 1.10x1.85m ebatlarındaki bu halının Dm^2 deki düğüm sayısı 30x35’dir. Atkı, çözgü ve ilmesi yündür. Dokumacıardan alınan bilgi dahilinde halının 15 yıllık olduğu tespit edilmiştir. Halıda kullanılan renkler; beyaz, mavi, kırmızı, krem ve kahverengidir. Orta zemin de eşkenar dörtgen madalyon bulunmaktadır. Eşkenar dörtgenin üst ve alt ucunda kandil motifi, çevresindeki boşluklarda ise küçük eşkenar dörtgenler sıralanmıştır. Mihrap köşelerinde karanfil, ve yaprak motifleri dokunmuştur. Ayetlik kısımlarında geometrik motifler yer almaktadır. Halı zemininde iki adet dar bordür, bir adet kalın bordür bulunmaktadır.

Şekil 48. Kız gördes ve yüzey şeması (Doğanpınar köyü-2014) (Suvacı, 2014)

Geleneksel Gördes halılarından olan Manzaralı Gördes halılarında; değişime uğramadan önce bordürde camii veya bahçeli evler motifi yer alırlen, günümüzde zeminde manzara motifi yer almış olup bordür de ise stilize çiçek motifleri görülmektedir. Şekil 49’da Manzaralı Gördes örneği görülmektedir.

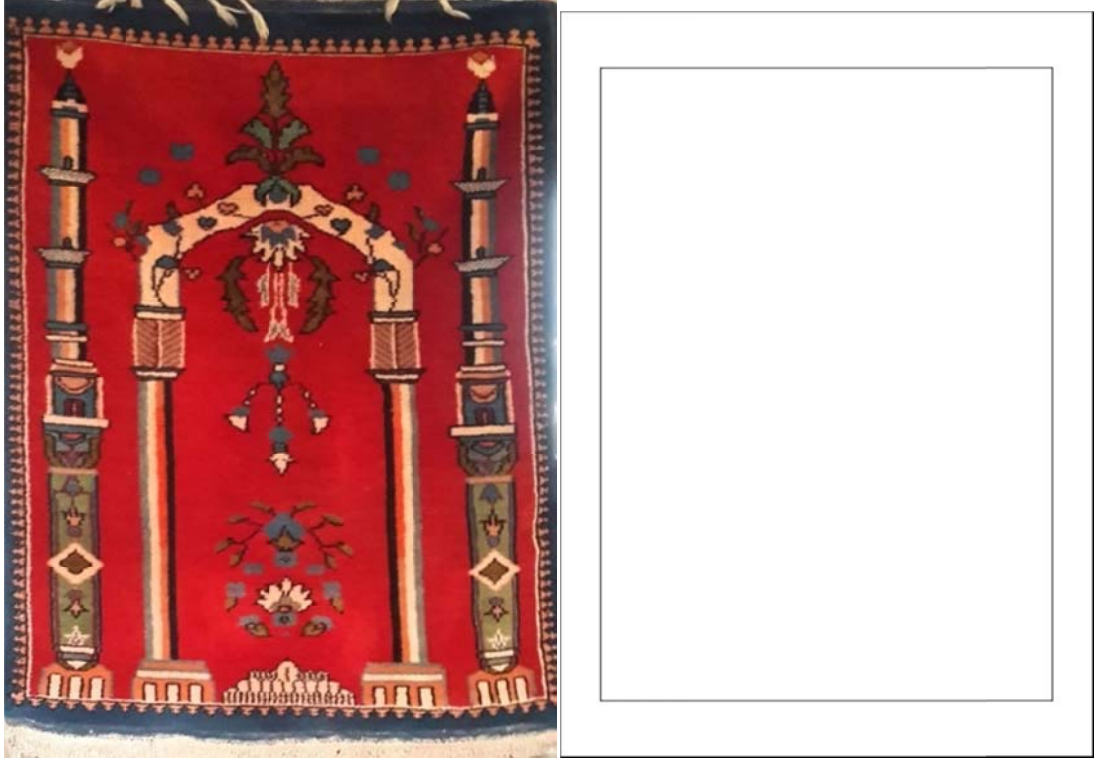
Şekil.49’da Manzaralı Gördes halısı örneği görülmektedir. 60x90m ebatlarında olan halının Dm^2 deki düğüm sayısı 25x35’dir. Atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür. Turuncu, kırmızı, lacivert, mavi, koyu yeşil, açık yeşil, mor, hardal, sarı, acı kahve, beyaz, siyah’tır. Halıda bir adet geniş bordür görülmektedir. Bordürlerde, stilize çiçek motifleri bulunmaktadır. Halının orta zemininde manzara deseni görülmektedir.

Şekil49. Manzaralı Gördes ve yüzey şeması (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)

Bir başka değişim ise Sütunlu (marpuçlu) Gördes halılarında görölmektedir. Bu halılarda eski Gördes halısı desenlerinden yola çıkılarak değişime uğramış ve farklı desenler tasarlanmış örnekler görölmektedir, Şekil50’de değişime uğramış Sütunlu (marpuçlu) halı örneği görölmektedir.

Şekil50’de Sütunlu (marpuçlu) Gördes halısı örneği görölmektedir. Deliçoban köyünde bulunan boyutları 40x50 olan halının dokuyan kişi tarafından 15 yıllık olduğu bilgisi verilmiştir. Dm² deki düğüm sayısı 80x1.10 m’dir. Atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür. Turuncu, kırmızı, lacivert, mavi, koyu yeşil, açık yeşil, mor, hardal, sarı, venge(acı kahve), beyaz, siyah renkler kullanılmıştır. Halıda bir adet kalın bordür bulunmaktadır. Orta zeminde sütun ve avize görölmektedir.

Şekil 50.Sütunlu (Marpuçlu) Gördes ve yüzey şeması (Deliçoban köyü-2014)
(Suvacı, 2014)

Şekil51’de görülen grubu belirlenemeyen Gördes halısı örneği Deliçoban köyünde bulunmaktadır. Ebatları, 70x1.33 m olan halının Dm^2 deki düğüm sayısı 25x35’dir. Atkısı, çözgüsü ve ilmesi yündür. 10-15 yıllık bir halı örneğidir. Kullanılan renkler; turuncu, kırmızı, lacivert, mavi, koyu yeşil, açık yeşil, mor, hardal, sarı, acı kahve, beyaz, siyahtır. Halıda bir bordür görülmektedir. Geometrik motifler kullanılmıştır. Orta zeminde kenarlarda baklava dilimi motifleri görülmektedir.

Şekil51. Gördes Halısı ve yüzey şeması (Deliçoban köyü-2014) (Suvacı, 2014)

6.DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Dünya sanatlarına Türklerin kazandırmış olduğu el dokuması halıcılık Türk tarihi ile gelişimini paralel olarak sürdürmüştür. El dokuması halıcılık Türklerin kazandırmış olduğu bir sanat dalı olması sebebiyle Türkler için ayrı bir önem taşımaktadır.

El dokuması halıcılık geçmişten bu yana günümüze kadar gelişerek gelmeyi başarmıştır. Ancak son yıllarda teknolojik gelişmelerden, diğer sanat dalların da da olmuş olduğu gibi halı sanatı da olumsuz yönde etkilenmiştir. Seri üretimler, teknolojik gelişmeler ve ticari kaygılar el dokuması halıcılığın olumsuz yönde etkilenmesine sebep olan önemli faktörlerdir.

Manisa Gördes yöresinde dokunan Gördes halıları da bu gelişmeler ve çeşitli olumsuzluklardan etkilenmiştir.

Bugün Anadolu'nun birçok halı merkezinde olduğu gibi Gördes halıcılığında da, geleneksellikten uzaklaşmış olduğu görülmektedir.

Günümüzde geleneksel Gördes halılarının dokunması oldukça azalmıştır. Ticari kaygıların getirdiği bir sonuç olarak geleneksel halıların yerini tüketiciye yönelik dokunan, “kırkyama” ve “şal” desen adlarıyla bilinen halılar almıştır. Bu halıların desenleri ise dokumacıların anlaşmalı olarak çalıştıkları şirketler bünyesinde desinatörler tarafından hazırlanmakta ve şirket aracılığıyla dokumacıya sipariş usulü dokutturulmaktadır.

Aynı şekilde renklerde de tüketici tercihleri ön plana alındığı için geleneksel renklerin kullanımı azalmıştır. Geleneksel renklerde yaşanan değişimin bir başka sebebi de dokumacının artık bitkisel boyacılığı terk etmiş olması ve onun yerine yapay boya kullanımını arttırmış olmasıdır. Bununla beraber dokumacıların büyük bir çoğunluğu artık ipliğini kendisi boyamamakta, hazır boyalı olarak satın aldığı ipliği kullanmaktadır.

Türk Halı Sanatının oluşumunda önemli bir katkısı olan Gördes Halıları, günümüzde kaybolma tehlikesi ile yüz yüzedir. Bu köklü geleneğin yok olmaması için ciddi önlemler alınması gerekmektedir. Yapılan belirleme ve belgeleme çalışmalarının yol göstericiliğinde, bu uğraşının hem kültürel bir değer olması hem

de yöre insanı için önemli bir gelir kaynağı olması dikkate alınarak sürdürülebilirliğinin sağlanması için çözümler üretilmelidir.

KAYNAKÇA

Kitap

ANONİM, (1990), Gördes **Halı ve Kilimleri Sergisi**. Gördes Kaymakamlığı, M.Nail Akçiçek Halk Kütüphanesi Müdürlüğü Yayınları, Manisa.

ANONİM, (2013), **Marka Şehir Manisa**. T.C. Manisa Valiliği, İzmir

ASLANAPA, O. (1987). **Türk Halı Sanatı'nın Bin Yılı**, Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti. İstanbul.

ASLANAPA, O. (1993). **Türk Sanatı El Kitabı**, İnkılap Kitapevi Yayın Sanayi ve Tic. A.Ş. İSTANBUL

ASLANAPA, O. (2005). **Türk Halı Sanatının Bin Yılı**, İnkılap Kitapevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

AYTAÇ, A. (2006). **Geleneksel Türk El Dokumacılığı Sanatı**, Anka Basım Yayın Ltd. Şti. Konya.

AYTAÇ, Ç. (1997). **El Dokumacılığı**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul

DENİZ, B. (2000). **Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

ETİKAN, S. ÖLMEZ, F. N. (2013), **Muğla ve Yöresi Kırkıtli Dokumalarının Sanatsal ve Bazı Teknolojik Özellikleri Üzerine Bir Belgelendirme ve Katalog Çalışması**. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, Muğla

ÖZTÜRK, Y. (1992). **Balıkesir Sındığı Yöresi Yağcıbedir Halıları**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara..

YAZICIOĞLU, Y. (1992). **El Dokusu Halıcılık**, Tisamat Basım Sanayi, Ankara.

YETKİN, Ş. (1991). **Türk Halı Sanatı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Sanat Dizisi:20, Ankara.

Makale

DENİZ, B. (1986), “**Gördes Halıları**”. Bilim Birlik Başarı Yılı:12, Sayı:45, Sayfa13-19.

KARAHAN, K. (1989). **Halıcılığın Tarihi İçinde Türk Halıcılığının Yeri ve Yapısı**, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:3, Erciyes.

ÖLMEZ, F. N. ve ETİKAN S. (2008). **Kavramsal Açıdan El Sanatları Sorunsalı**, Gazi Üniversitesi 1. Ulusal El Sanatları Sempozyumu 24–26 Nisan, Gazi Üniversitesi Türk El Sanatları Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları:1, Ankara.

Öztürk İ. ve Aydın Ö., (1994), “**Türk Halıcılığının Tarihsel Gelişimi ve Gördes Halıları**”. Akbank Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi, Yıl:24, Sayı:72, Sayfa 26-35

YILDIRIM, M. (2000). **Anadolu Selçuklu Halıları ile Azerbaycan Halıları Arasındaki Motif Birliği Üzerine**, Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:10, Konya.

Tez

ETİKAN, S. (2002). **Muğla İlinde El Dokuması Halıcılık Ve Üretilen Halıların Bazı Teknolojik Özellikleri Üzerinde Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ev Ekonomisi(Köy El Sanatları) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

Katalog

ANONİM, (1992a). **Turkish Handwoven carpets, I. Cilt** T.C. Kültür Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

ANONİM, (1992b). **Turkish Handwoven carpets, II. Cilt** T.C. Kültür Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

ANONİM, (1992b). **Turkish Handwoven carpets, V. Cilt** T.C. Kültür Bakanlığı Döner Sermaye İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

Standart

ANONİM, (1992). **Tekstil Yer Döşemeleri-El Dokuması Halılar-Türk Halıları**, TSE Yayını No:43. Ankara.

Tescil Belgesi

ANONİM, (1997). **Coğrafi İşaret Tescil Belgesi** T.C. Türk Patent Enstitüsü. Ankara.

İnternet

(<http://www.manisa.bel.tr>, [17.06.2014]).

http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_il_koy_sehir.RDF&p_il1=45&p_kod=2&p_yil=2013&p_dil=1&desformat=html [21.06.2014]).

<http://www.manisa.gov.tr>, [17.06.2014]

ÖZGEÇMİŞ

1989 yılında Çorum'da doğdu. Albayrak İlköğretim Okulunda 2003 yılında, Lise eğitimini Atatürk Anadolu Lisesinde 2006 yılında, Lisans Eğitimini ise Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları bölümü Halı-Kilim ve Eski Kumaş Desenleri Anasanat dalında 2012 yılında tamamladı . 2012 yılında Anabilim dalında Yüksek Lisans Eğitimine başladı.

Tuğçe SUVACI

2014